

Jean-Baptiste ORPUSTAN

**ORZAIZEN BERTSU 'TA KANTU
(17..-1942)**

**Recueil de chants basques en pays d'Ossès
du XVIIIe au XXe siècle**

*

I

Orotakoak (17..-1942)

I. Borthagaraien kantua (*)

(Airea : *Haltzak eztu bihotzik*)

- 1 Haltzak ezpaitu hezkurrik
Ez gaztanberak hezurrik
Ez nian uste bazela Jainko-semetan gezurrik.
(...)
- 2 Urkugaraiko lephoan
Harrixuriko gainian
Ez kopeta hartu nuen neuretzat zorigaitzean.
- 3 Igande mezak erraitean
Hortzako plaza erdian
Bai et(a) ere deskargatu aphez beltxaren gainian.
- 4 Aphez beltxaren arreba
Serora begi ñabarra
Ni galeraziren nun bainan etzaun phizturen anaia.
(...)
- 5 Baditut nik ehun behi
Oi bere zezenareki
Guziak eman nitzazke bizia ukhaitiareki.
(...)
- 6 Aita zoazi hemendik
Ene arropak harturik
Ene haurrer (emazkizu) bere neurrian josirik.
- 7 Ez nuk ez joanen hemendik

Hire arropak harturik
Baionan utziko diat arropak baino hoberik.

8 Antzarak doaz karrankan
Donibaneko karrikan
Borthagarai ere doa semiaren mina gogoan.
(...)

9 Bothagarai Orzaizeko
Borthairu Ezpeletako
Hi Bordelen ni Baionan Oil zer gizonak galduko!

10 Erramuntto ene semia
Erramu goizian sortia
Damurik entzun behar duk: Ait' urkhatiaren semia.
(...)

11 Urtheak zembat egun'tu?
Hemezortzitan hogoi'tu
Borthagarai gazte horrek hainbertze pertsu eman'tu.

(*) « *Urzaiz* » *La vallée d'Ossès en Basse-Navarre*, Izpegi 2002
p. 267-268

II. Alegiako Aphezpikua. 1766 (*)

(Airea: *Oi Betlehem*)

1 Berri handi
Hortzaize aphezpikutoki,
Berri handi,
Prelat mur de Otsamendy,
Toledakoa, ez segurki,
Errentaz ez dago hobeki,
Ez segurki.

2   Ehun millak
 Gutiziako moltsan ditu,
           Ehun millak,
 Gogoan karrak pillak:
 Gorthe bat du ederra hartu
 Nun dituzia iduri baitu,
           Ehun millak.

3   Ez Toledan
 Abadesik ez da ikusten
           Ez Toledan,
 Artzipizku segidan;
 Gurez da hori miresten,
 Nihon ez dena baitu-ikusten,
           Hark segidan.

5   Bozkarioz
 Haran guzia da altxatu,
           Bozkarioz,
 Dohain hortaz da lorios;
 Mendiak berdindu gogotu,
 Han pasaiarazi nahi tu,
           Bozkarioz..

7   Ez du falta,
 Bere-eta abadesarentzat,
           Ez du falta,
 Modako kabrioleta
 Bigarren ordenakoentzat
 Lekhaio gembarazaiñentzat,
           Ez du falta.

9   Jende-ostea
 Bidetarat atheraturik

Jende-ostea,
 Ezin asez ikustea,
 Ez du galdetzen bisitarik
 Kontent da hala ikusirik,
 Jende-Ostea.

10 Ez du zeren
 Gorte Prelaten moda duke
 Ez du zeren
 Galde egin bisitaren
 Benedikatzea du merke
 Nihork nihon badagi eske
 Dohain haren.

11 Neure gisan
 Thronu bat dautzuet egiten,
 Neure gisan,
 Jenden orhoitzapenetan
 Mendez mende bizi zaitetzen
 Zuen herrautsak pausa daiten
 Zuen plazan.

(Egilea: OTSAMENDI apheza)

III. Haran eder, Hortzaitze... Laudoriak (1766) (*)

1 Haran eder Hortzaize	4 Jausten baniz menditik
Narrrik ez duzuna,	Zelhaidietara
Naizelarikan atze	Ura darrait ondotik
Ezin dut egona,	Errepiretara:
Ez zu laudatu gabe	Ibaia batek ditu
Ezin naite geldi,	Ederki fraskatzen,
Beldurrez naiz herabe	Halaber dute fruitu
Ez naizen gai handi.	Naharo ekhartzen.

2 Nongo othe mintzaiak Ontsa liro konda Gutiak dira gaiak Ezin daizte heda: Urrezko xoil mihiak Abantailla duke, Hortzaizeren graziak Kanta baitetzake.	5 Lur onari darraio Jende bat arraia Arrotza oro zaio Duela anaia: Ezti eta esnerik Baizen ezten lurrak, Zerk dakharke gaixtorik, Zer baizen thresorak?
3 Mendian inguruan Abren alhatzeko, Nola izarrak zeruan Ditezke udako: Belhar punta bezenbat Antxo eta ardi, Non da ikuskari bat Hau den bezain handi?	6 Bertzen artean, ô zu Gizonen lorea! Fagorez har ezazu Gaur floka nereaa: Bertzela ezagutza Ezin dirot marka, Ordainez dut bihotza Zuretzat, doblezka.

IV. Partuada tristea Hortzaitzetik (1766) (*)

1 Adiskideen utztega gauza Au gauza tristeal! Hau da bada ene pena, Goan behar ezin egona.	4 Alabaiñan goan behar naiz Munduan biziko banaiz; Othoitz nitaz Jainkoari, Dudan amorez gidari.
2 Uso tortoilla samurra, Prest hidak hire nigarra, Ikus dadin ene pena Bihotzean zein den barna.	5 Jaunak dadila grazia Salborik naizen guzia, Hel nadin arren bizirik, Bidarraia iraganik.
3 Utzten zaituztet bistatik Bainan nihoiz bihotzetik: Neure bizi aphurrean Orhoituko naiz lurrean.	6 Banoha bai, partitzen naiz, Orhoit zaitetzte nitaz maiz. Adio dautzuet nigarrez Sekulako gal beldurrez.

7 Ah, balin banu segidan
 Nola arrai bethazala,
 Banuke nondik konsola
 Begitarte hau paradan!

8 Esperantza horrek nauka
 Doidoi, xutik dilindaka
 Ez dukedala penarik,
 Zuen faltaz sofriturik.

(*) *Hommage au Musée Basque*, Bayonne 1989, p. 522-537.

V. 1898 . Sans autre titre que "OSSES". (*)

Airea: *Dama gastes charman bat.* (sic)

- 1 Mila zortzi ehun(ez) gehiago (**) dena
 Deklaratzera nua huna hastapena
 Persuren emaiteko izan dut ordena
 Orok kanta ditzaten ahalik gorena.
- 2 Aurten azaruaren hemezortzian
 Aste undarrean larunbatian
 Kabalkada eder bat gazten artian
 Ikusi izan dugu Horzako herrian.
- 3 Hauxe da zahar-gaztek duten batasuna
 Elgarren laguntzeko amodio huna
 Oneski libertituz pasatu eguna
 Berdin distirant hasi zuten biramuna.
- 4 Kabalaria zen anitz xarmegarri
 Bolanten aitzinian ororen gidari
 Oro segitzen ziren jaun kapitainari
 Agur batzu eginez haren madamari.
- 5 Bolanten herrunka bazen zen luzia
 Ezpaitzuten sobera plaza guzia
 Anitz eder baitzen horier behatzia
 Zoin eder egin duten plazara sartzia.

- 6 Musika gibeletik ari ziren jantzan
Xoriak bezain arin zoin bere aldetan
Agur eder batzu eginez artetan
Etzuten dolorerik sendi zangoetan.
- 7 Artian bazituzten lau basa-andere
Bat bestia bezein pollit ahalgerik gabe
Guzier eman dute bihotzez ohore
Ortzaizen jostatzeke badela ondore. (**)
- 8 Zapurrak han zauden aizkorak eskuan
Bertutez azkarrik zoin bere lekuan
Jendea jarria tokitan gostuan
Zapurren xerbitxia ttipiag(o) orduan.
- 9 Biba gazteria harekin musika
Tanbur maior bat bazuten pollita
Gorputzez adret eta begiez hardita
Ongi arindu dute Horzako karrika.
- 10 Orzaizek eman du bere etsenplua
Han baitzen ikustale plazan populua
Baiz (sic) eta jaun mera gero konsellua
Ohoratu dute bere sor lekua.
- 11 Herrian ez bedi nehor erreklama
Oneski egin dute hasi duten lana
Ez sobera min zu bortiar madama
Gezurrekin ez juaun jaun apezengana.
- 12 Herrian bizi gira oro adixkide
Aintzindari hunekin tropak fidel dire
Herriko artzaina zu kontent bazire
Zure behar orduko hainetan (***) prest gire.

(*) Ce chant a été publié dans la revue *Le Pays basque* le 19 décembre 1899. Le titre de l'air, une assez belle et entraînante mélodie traditionnelle, donné en tête du chant (*Dama gazte xarmant bat*) selon la coutume, indique une relative incertitude dans la graphie du texte qu'il a fallu régulariser selon la graphie actuelle sans modifier sauf exception la morphologie et la phonétique des mots. Le texte qui se dit fait sur commande (*izan dut ordena*) contient une allusion indirectement anticléricale (*gezurrekin ez juaun jaun apezengana* "n'allez pas mentir auprès de messieurs les prêtres") qui s'expliquerait par le contexte de l'événement: le curé du temps, le fameux curé antirépublicain "Monseigneur Diharassarry" écarté de Cambo à Ossès par l'évêché rallié à la République, qui ne supportait peut-être pas la garde nationale costumée et armée qui accompagnait les cérémonies de la Fête-Dieu, aurait voulu l'interdire. On ne sait qui fut le donneur d'ordre sans doute "laïque et républicain" ni la "dame monta-garde" (*bortiar madama*) susceptible de "mentir aux prêtres" sur la fête. On verra au n° VII le curé Larroulet décrire et louer la même fête en 1912.

(**) Le texte porte la cacographie *opdore* certainement pour *ondore*. Divers traits signalent un locuteur extérieur, peut-être d'Ostabarès: *bun* au lieu de *hon*, surtout *beste* au lieu de *bertze* seul utilisé encore à Ossès jusqu'au milieu du XXe siècle etc. La forme générale est le basque parlé avec quelques licences poétiques de syllabes, sans élisions ni synalèphes.

(***) Le mot *harinetan* est incompréhensible et dû sans doute à une mauvaise lecture du manuscrit.

VI. Ortzaizen emanac en 1910 (*)

- 1 Hemeretzi ehun eta hamargarren urthecari
Dotzena bat bertsu berri nahi ditut ezarri
Explicatzeko senhar-emaztec zer duten zor elgarri
Zer amodio errespetu behar luketen ekharri
Ez niz nehoi mintzo zembait ignoranti bakharrik

- 2 Badira ere ignorant edo chimple direnac burutic
Senhar-emaztec bat egin behaute esposatuz geroztic
Ibili gabe elgarri yoka ezin berdinduz nihuntic
Elgarretaric separatuac makur ttipi baten gatic
Aski goiz da berechtea yuaterakoan mundutic

- 3 Mundu huntan gireno beraz dezagun lagunt elgarri
Emazteac zor baitio obedientzia guizonari
Ceren etchian behar du utzi bere senharra aintzindari
Senhar-emazteac beren dretchotan gauzac erreglan ezarri
Jainko maiteak hori baitu bere legian ezarri
- 4 Emazteki bat bereciki badakit particularra
Cantaturen dut zer maneran dabilan bere senharra
Sosac bil arte alegia maite bazuen haren beharra
Oro ken-eta zalapartaca emazteac bethi aharra
Holacoa nor den ez dut erranen baizik dela Orzaiztarra
- 5 Orzaizeco emazte horrek badu cerbeit denendaco
Elhe tzarra bera aski da herriaren nahasteco
Oroz gainetic senharrari hainitz sofriarazi daco
Pantalonac yauntzi zituen esposatu zireneco
Laster eskaini errebolberaz erranez huntaz haut erreco
- 6 Gizon gaichua lotsatu hori ikusi zielarik
Ustez emazteak pasatzen zuen balaz bulharretarik
Hogoi milla liberarekin yina ameriquetaric
Hek bildu arteraino ez zion eman penaric
Bainan gero desafioca casa hadi etche huntaric
- 7 Gizon gaichua partitu berriz Ameriquetarat
Penarequin etchean utzirik seme eta alaba
Noiz eta berriz egin baitzituen hamar bat mila libera
Emaztea yoan zitzaion cerca Ameriketara
Belhaunicaturic hitzeman zacon bakean bizico gira
- 8 Bakian bizi izan dira bainan ez hainitz dembora
Ekharri sosac bildu dazconean hartu lehengo manera
Hantic goiti nahiago zuten aise bortako chakurra

Amac eta alabac biek ezin soporta han hura
Azkenian igorri dute sakela hutsic campora

- 9 Martchoaren lehen goizean hor izan da herautsi(a)
Gizon gaichoa yeiki zen emaztea ohean utzia
Auzoco gizon batekin bortan entzunik mintzoa
Zalapartaca yeikitzen da hori ez baitzion ontsa
Eskalapoin ukhaldi batez itzuli dio copeta
- 10 Gizon gaichuari berriz ere yin zaio ezin bertzia
Sos bat ere sakelan gabe kitatu du etchia
Bainan norbait urrikalduric horren manera trichtia
Eman diote behar duen sosa pagatzeko untzia
Eman diote behar duen sosa pagatzeko untzia (sic)
- 11 Hoinbertze milla liberaco bereac utziric etchian
Bertzeri sosa kenduric yoan behar zela untzian
Gizon horren plazan dezagun eman gure burua
Fin gaichto nola ez duen egin behar da izan aingerua
Yaincoac ez du abandonatu horren fidelitatea
- 12 Emaztekoa orhoit zite yinen dela tenoria
Yainco bat bada guzien-dako eginen du yustizia
Ahal baduzu hara gabe garbi contzientzia
Eta esplica alabari zuc egin duzun caltia
Zeren horrek seguituco baitu zure exemplu guzia.
(12-6-24)

(*) Du recueil manuscrit intitulé "Cantos vascos copiados en Ossés Francia en el año 1947", copie de la main de J.-M. Ariztizabal, appartenant à Thérèse Penalva née Ariztizabal, La date finale est celle du recueil original écrit par Paul Jaunarena (décédé en 1918), maison Gaztenarena, probablement durant son séjour en Argentine, sur cahier à en-tête "Ferrocarril de Buenos Aires al Pacífico". Sauf la suppression des accents "é", l'orthographe originale a été conservée.

VII. Bestaberri (1912)

- 1 Suiet hunkigarri bat hemen dut aiphatzen
Bestaberri eder bat dugula Ortzaizen
Gazte eta zaharrak hor dira beztitzen
Batasun horrek ditu indarrak doblatzen.
- 2 Ekhnainaren hiruan ilun nabarrear
Beilariak Lurdetik jin ziren batean
Tanbur eta klerona karrika betean
Beldurrik izan gabe bander'aitzinean.
- 3 Trixtezia guziak han ziren suntsitu
Bozkario handitan girenean sartu
Bestaberri eder bat laster da moldatu
Orai artironokuan parerik ezpaitu.
- 4 Kontseil berek daukute etsemplu emaiten
Harma bat eskuetan baitira agertzen
Galtza xuri jauntzitan hain dute aphaintzen
Bonetako pumpulak osoki gaztetzen.
- 5 Gazten artean etzen deuseren eskasik
Gander' eta kokarda bazen baliosik
Xingola ainitz mota eta aberatsik
Elizaren erdian hain ziren urosik.
- 6 « Genoux terre » eiten dute belauna plegatuz
« Debout » entzun denean kontrarat xutituz
Harma atxikiz beti solido bi eskuz
Holako soldadokin partidarik ez utz.
- 7 Jaun Etcheberry jiten bai eta Jaun mera
Adixkide fidelen eskuetan zira

Guziak elgarrekin batasunian gira
Oraikotik zueri jarraikiko gira.

- 8 Igande huntan dugu Jesus adoratzen
Haren ordain bezala naiz hemen mintzatzen
Ene esku eskuina eztut ez ahanzten
Jaun bikarioak bainu osoki laguntzen.
- 9 Jaun kapitaina dugu ainitz plantakoa
Iduri baitu dela arras hortakoa
Ofizio hortan da orai laketua
Geroz eginen dugu horrekilakoa.
- 10 Hainbat ederki daki soldadon manatzen
Entzun duten orduko hor dute sinesten
Horren boz saminak du harma altxarazten
Eta bertze aldian soin gainian ezartzen.
- 11 Ofiziera batzu potretian eginak
Herruntze'ta soingainak altzeiruz eginak
Nun kausituko dira bertze bi hain finak
Gahardun ta Ahizen eztira txarrenak.
- 12 Banderazainek dute besta hau nobletzen
Aldareko harek du eliza beztitzen
Gibeletik so'ginez zaut ainitz gustatzen
Gorputz lerdenak ditu oro arranjatzen.
- 13 Karitatez betea dugu jaun suisa
Menditik agertzeko ez da hori basa
Begia erne eta xuxen du urratsa
Polizaren egiten badaki hain ontsa.
- 14 Zer erranen dakot nik tambur maiorari

Xoraturik ginauden haren seriosari
 Nehoiz eztu emanen eskandal'nehor
 Jainkoak atxik bezo kalitate hori.

- 15   Badaki makilaren airoski ibiltzen
       Erhi artetan zako zaluki kurritzen
       Zenbait aldiz airean du « tank » hatzemaiten
       Ez balu uste gabez lurreraino uzten.
- 16   Kleron joileak ziren ontsa hautatuak
       Nun nahi agertzeko dira dohatuak
       Hastetik finitzera trempu berekoak
       Heien airer ginauden oro xoratuak.
- 17   Bezperetarik landa zer dugu ikusten ?
       Jeneral bat zaukula plazarat agertzen
       Erretretarat zela heldua zioten
       Gibel aitzinez segur ontsa egina zen.
- 18   Zaldi eder batean solido jarria
       Aspaldiko kaska bat krikan ezarria
       Beztimenda zuela xuri 'ta gorria
       Jendeari zitzaion hau xoragarria.
- 19   .....
       Troparen aitzinean laster da agertu
       Ordonantza ondotik hantxet du manatu
       Guziak Arrosarat dira abiatu.
- 20   .....
       Jaun axuanta dute auzuan salutatu
       Eta elgarrekilan bihotzez trinkatu
       Erranez behautela elgar sustengatu.

- 21 Bestaren egiteko bego Ortzaiztarra
 Ehun soldadoz goiti zer tropa ederra
 Elizan zoin eder zen holako bilkura
 Kampoan ere on zen agertzeko hura.

Martin LARROULET Orzaizeko erretorak 1912-an.

VIII. Katalin (1921) (*)

- 1 Kantu berriak emanak dira Ortzaizeko herrian
 Nechka gazte bat dela medio ahizeko kartierrian
 Uste gabian tronpatu dute bere adin ederrian
 Denbora zeno ezdu pentsatu zabilala lanjerrian
- 2 Lanjerrian ibili bide da ainitzekin neska hori
 Eta ainhitzetan dabilana ez jakin nun den erori
 Nunbaitik orai jarria baita estomaka frango lodi
 Bere burua eskaintzen du iduritzen zaionari
- 3 Aintzina hortan mutiko bati pasatzean erran dako
 Errak to nahi nuka ni hartu hiretzat emaztetako
 Hak errepostu ehaut ez nahi sobera haiz enetako
 Enetzat baino hobe hiz orai kochkazaile harendako
- 4 Orduan nechkac abiatu dio ehun mila larderia
 Nahi ala ez behar nuk hartu in duk arrailleria
 Ez dakik noski nola inaden orai Frantzian legia
 Nechkatuek orai aski diagu nor nahi den erraitia
- 5 Mutikoak orduan ihardetsi dio ez erran eni elerik
 Frantzian ez dun orainokoan egin holako legerik
 Nic hi hartzeko emaztetako nihaurek nahi gabarik
 Seculakoak sahetsian ditun balinbadun bertzerik

- 6 Orduan zaio bertze bati horiek atchikiz berekin
Zuzena lukek to hi eta ni ezkont giten elgarrekin
Besteak errepostu hau - Katalin ez enekin bainan bertzeekin
Hik dunan haurra niganik bada sortu behardun hortzekin
- 7 Haren mentura ere charra da orai duen solhasetan
Eta pachuerrak balin badira bat ezin bortcha deusetan
Nechkato gaztea prudent ez bada behar diren hurratsetan
Gerokotz tankolari guti du leionduan arratsetan
- 8 Zonbaitek hola pasatzen dute anhichko gora behera
Katalinek ere chaz danik aurten kanbio du manera
Aurten gizon gei bat ezin harrapa chaz bazituen sobera
Presuna gaztek horren gainean etsemplu hartzia hobeda
- 9 Berrogoita hamar libera phostaz izantu numbaitik
Hango Phostan sartiak ziren duda gabe Mehainetik
Kontzientzia gauza beharra garbitzea denen gainetik
Sos horren igortzaleak ere arrangura badu barnetik
- 10 Orai amak erraiten dako soleimendu arina
Katalin ez dun hik gehiago adituren mutchurdina
Badakit ama nola ditaken egina dut etsamina
Hemendik goiti deituren naute antchua ume egina
- 11 Katalin hori sehiguan ere enheatu zen gazterik
Lana ez maite eta alferrak seculan ez du bertzerik
Oroz agradaz eta gerokotz ezarri dute beterik
Plazerren ondoko penak ditu orai hor dago trichterik
- 12 Zuzen liteke trichte dagona norbeitek dezan kontsola
Orai bezala utzi balute etzen trichtatuko hola
Denbora batez guziak akort orai mila parabola
Bizkitartean gauza hitsa da ukatzia bete odola

- 13 Mila bederatzi ehun eta hogoita batian
 Kantu hauk emanak izan dira urthe berrian
 Hobendunaren ernarazteko bestiak utziz gostian
 Orhoit dadiela mortel girela memento batetik bertzian
 (Oxobo) (**)

(*) Sur feuilles volantes dans le même cahier que le n° V et même écriture.

(**) Le nom d'auteur "Oxobo" est inconnu; il ressemble à "Oxobi" nom sous lequel écrivait l'abbé Jules Moulier natif de Bidarray (1898-1958).

IX. Arrosa (1923)

Airea : *Agur adixkidea...*

- 1 Bertsu berriak egun baitugu Xokotik ;
 Hortan usatua da frangotan engoitik.
 Ez niz ni ixilduko zahartua gatik.
 Zer berri ederra den heldu Arrosatik :
 Bethikotz berexia dela Orzaizetik.
- 2 Hamabi kontseiluko ditugu ezarri,
 Denek atxik dezaten tinkoki elgarri :
 Jaun mera, axudanta, erran bezain sarri
 Ohor'eman diogu hemen gei denari :
 Denetan hoberena Martinto Mendiri.
- 3 Herri guzia zauku hor bozkariatzen,
 Bihotz onekin baita horier fidatzen.
 Michel, gure agintzez ginen gu orhoitzen ;
 Arbasoak dituzu oraitik gainditzen ;
 Buru handiko dener zare nagusitzen.
- 4 Orai nahi bazintu bi lerro egorri,
 Beira eztadin egon, zure koinatari,
 Haren indarra dela goraki ageri.

Berexiak bethikotz eskarrak jaun horri,
Egiazko eskualdun Laborde Mendiri.

- 5   Lagun onak dituzu, zaita iduritzen ;
Lehen ere zurekin hor dira usatzen
Jaun axudanta, Barrot, orotan famatzen,
Aspaldi bere lana baitu ezagutzen
Herri guzia zuer trankil da fidatzen.
- 6   Agian Jainko onak emanen dauku xantz !
Beraz ongi egina ez dezagun ahantz.
Artetan izan daite ximixt eta orzantz.
Entzunik ere badu horrek zombait azantz.
Ororen zerbitzari Arrosan Betrixantz.

Michel BETRICHANTZ, 1923 abendoan (*)

(*) 1923-ko uztailaren 2-an agertua zen Orzaizeko herritik
Arrosakoaren berexteko erabaki ofiziala. Ikus *Urzaiz...* orr. 231-233.

X. (Sans titre) 1923 (*)

Airea: Urtzo churi pollit bat Anbauz aldean

- 1   Hemeretzi ehun eta ogoita hiruan
Sujet bat agertu da Ortzaize aldean
Agertu beharra zen juanden aspaldian
Ez baitzen agradable zabilan moldean
- 2   Esplikatzera noa nola zen moldia
Argitzea zuzendu itsu den jendia
Hobeki indezaten jaun horri guardia
Erosiz ala ebatsiz saltzen den ardia
- 3   Orai artean nehork etzuen phentsatzen
Iduriz ardikari serio bat baitzen

Gero kechatu dira ardi ainhitz galtzen
Hainbeste ardi falta norat othe zatzen

- 4 Azkenian galduda aspaldi beharra
Haustera jiten baita dabilan pegarra
Iraun balako etzuen ofizio charra
Aberastera zoan donado zaharra
- 5 Hola aberats tera giten entsea
Pentsa dezagun beti eternitatera
Bi auzok hatcheman diote ebatsi ardi bedera
Bai eta biak kendu bortz na ehun mila
- 6 Beste auzo bat jua da horiek jakin eta
Nik ere baditiat hamar ardi falta
Horienak bezala hik ebatsi tuka
Hiriak inen dik edo etzakala uka
- 7 Orduan zen lanian ukatzeko lotsa
Batto aithortu dio trichterik biotza
Irisarryn saldu dut ardi adar motcha
Besteak ene gatik nunbait hor dabilta
- 8 Horrentzat eskaini dio berrehun libera
Umilki galdeginik hola contencitea
Bai bainan beste heien saila nun othe da
Biharamuneko denak jin zazta etchera
- 9 Laugarrena jua zako bestenak entzunik
Ardi bat falta diat badakika berririk
Ez ez ez dut obenik zurian segurik
Ardi buru bat hantchet ikusia dut nik
- 10 Ofizio hori dinak baitu inguria

Gezur bat erran dio egia iduria
 Hantchet ikusi dut nik ardi baten buria
 Oro aitortuz behar baitzuen dirua

- 11 Horri kondatu dazko terribleko penak
 Hek nituen lehenak bai eta azkenak
 Bainan nork sinets orai erten ditienak
 Ainhitz ebats dezake bat iten duenak
- 12 Jaun horren etchian dagon osebak erran du
 Erramunen ohoria deurrak jua du
 Bederen lehenago balitzan ezkondu
 Orai nola behardu emaztea bildu
- 13 Holakuak ez dira errechki ezkontzen
 Lehen abiatu eta gibelerat juaiten
 Bester arizanikan kantuen ezartzen
 Guzien arabera bera gurbila zen
- 14 Nola baitugu hemen girichtino legia
 Erranen dut garbiki denentzat egia
 Baldin nahi duenak hilondoan zeria
 Eman bezozuzenki bakotchari beria
- 15 Horra beraz Erramoun nik eman ordina
 Satisfatzen oro zuzen behar dena
 Egin guziez atchik bihotzean pena
 Hola imitatzeko "Maria Madalena"

* Du même recueil que le n°VI.

XI. Gure Arrosa zena (1924)

- 1 Arrosa jua zaukula ihes Orzaizetik,

Eskual-Herri guziak badaki engoitik.
Kontent balin badira, oihu hoik zergatik ?
Ixil da atsegina, denian bihotzetik.

- 2 Ur handia zen junta Jainkoak emana,
Orzaizek betidanik onhartzen zuena.
Jaun horiek bertze bat bazuten egina,
Orzaizeren erdia harat zeramana.
- 3 Hunen ardiesteko zoin diren bermatu !
Emaztek konseilu ‘ta gizonen espantu...
Harrabots handi hori bai laster suntsitu,
Jujek guk galdegina dutenian onhartu.
- 4 Betrixantz koblaría ongi da mintzatzen,
Arrazoina lañoki badaki finkatzen ;
Micheli zatiño hau polliki ezartzen :
« Buru handiko dener zare nagusitzen » !
- 5 Michel adixkidea, zer duzu pentsatzen ?
Hoinbertze lan egin ‘ta guti ardiesten,
Orzaizen ez Arrosan nehor kontentatzen,
Molde hitsean duzu meragoa uzten.
- 6 Arrosatar maiteak, jakina dut berri,
Dolutan zaretela eginik bi herri :
Emazue aharran orai hor elgarri.
Goxoki eginen dut Orzaizetik irri !

Baigurako semia, 1924-ko urtarrilean.

XII. Kantu berriak 1933-an

Airea : *Agur adixkideak Jainkoak egun on*

1na

Aphirilean Phazko biharamunian
Arrosa deitua den herri airosian
Phesta handi bat zahar gaztien artian
Jostet(a) asko khusi dut dembora guzian
Hunen parerik ez bat oi ! ene bizian.

2na

Nehork ez dir(o) egin guzien gogora
Gau egun Jainkoa dut othoiztu ardura
Sasoinik hoberenaz zintzaten fagora
Zuen phesta ederra gindezan ohora
Uria atherturik sanotu dembora.

3na

Atsaldeko hirurak ziren joiten ari
Plazarat arribatzian kabalkada hori
Musika aitzinean bandera gidari
Memento hura baitzen zinez hunkigarri
Plazerrak egin zaukun bihotzean gaindi.

4na

Hirur hogoi dantzari or(o) ederki ari
Zorrikan etzutenak Xuberotarrerri
Oinak sano zuztela aise zen ageri
Inhara batzu airian zoatzil(a) iduri
Atsegin handirekin bazuten behari.

5na

Ongi esplikatzeke sobera guziak
Zaldun, oinezko, zirtzil, uxer, notariak,
Abokat ala juje, prokuradoriak,
Denek bete dituzte bere eginbidiak
Liberti-arazteko loriagarriak.

6na

Jaun gazte kapitaina oron aitzindari
 Ber' dembora tropetan egona iduri
 Nork etzion obedi hunen manuari ?
 Begiak itzuliak denak beira horri
 Eta ez gutiago horren Madamari.

7na

Dama hori orotan xarmegarriena
 Bilo hori, kolore xuri-gorri fina,
 Jantzi distirant zeta xuriez egina
 Presentzia amultsu maitagarriena
 Iduri baitzinduen zeruk(o) erregina.

8na

Harriet Aldudeko koplak(i) aipatuak
 Baditu segurr bere merezimenduak
 Burrustan heldu zaizko ahora pertsuak
 Zaharrak nola gazte adinetakuak
 Han iduki gaituzte denak xoratuak.

9na

Agur eta hore Arrosatarrerri
 Laudorioak zuen phesta ederrari
 Entregu ziretela obretan ageri
 Hiru mila (i)khusliar zaizuel(a) ethorri
 Milesker bihotzetik horierr orori

10na

Pertsu miragarri hau buruari lotu
 Suietentzat arrazoin sentsuzkuak baititu
 Ez dute zeren hoiek bater(e) ofentsatu
 Gazterik etzen beharr hola enganatu
 Hitzak emanaz geroz behaute komplitu.

11na

Hamabi pertsu ditut zartzen paperretan
 Lasterr heda ditezen bazterr guzietan
 Phesta arraro hunen orrhoitzapenetan

Orok kanta ditzagun bozkalentzietan
 Bai orai eta gero menderen mendetan.
 12na
 Huntan gelditzen nauzu neure ximplezian
 Barkamendu eskatuz Arrosa guzian
 Hutsikan egin badut zuen eretzian
 Herrakunde gaixtorik ez harr bihotzian
 Luzaz bizi gaitezen batasun onian.

OSPITAL, Ortzaiztarra

XIII. Orzaizen emanac 1937.

Hazaroaren hameka. (*)

Airea: *Cailla kantuz ogipetik uztail-agorriletan.*

- 1 Mila bederatzi ehun eta hogoita hamazazpi;
 Azaruaren hameka, dembora ona ezti.
 Zeru zola urdin eta iguzkia garbi.
 Gudatu girela ordian, aithortzen dut nik goraki.
- 2 Bildu gira goizian, bederatziak eta herditan.
 Alegerarik guziak guharen bihotzetan.
 Elizatik es urhun, ostatuño batetan.
 Tintta bat edan ginuen ehundik partizeko airetan.
- 3 Tambour kleronak aintzinean, combatanak lau lerrotan.
 Aintzinachago yuan ginen, gelditu meriako borthan.
 "Au drapeau" hau yo ginuen banderaren ohoretan.
 Eta gero mezan sarthu oro hamar orenetan.
- 4 Meza bat ederra zen, ez da dudatzeko.
 Meza hori eman zen soldado hilendako.
 Bere hodola ichuri dutenak Frantziaren salbatzeko.
 Zer exemplu ederra hori herriño batendako.

- 5 Hamar orenetan beraz meza hori da hasi.
 Prediku bat ederra bazen, nahi zuenak ikasi.
 Gerla demboran soldadoak nola izan diren bizi.
 Apezaren predikuak denak ditu inharrosi.
- 6 Athera gira helizatik meza hori finitu 'ta.
 Eliza borthan inguratu han ginenek monumenta.
 Paper bat eskian ikusi gure Presidenta.
 Denak seriuski yarri hilen izena adituta.
- 7 Horiek oro hola eta yin zerauku eguerdi
 Ostalera berantestia (sic) ez baiginuen guk nahi.
 Guziak hor lotzen gira Gaharduko bideari.
 Su-pindarretan, tambur kleronak han baitiren ari.
- 8 Joaiten gira eta sartzen ostatu eder hortan
 Lore ederrik baizik etzen bazter guzietan
 Mahain ederrak ezarririk hiru sala pollitetan.
 Koziner eta zerbitzariak behar den itchuretan.
- 9 Mahain hetan yartzen gira oro errespetuz.
 Han berian yarri orduko aperitifak hartuz.
 Salda huna edan eta arno una (sic) yastatuz.
 Gure botzak bazoatzin gero 'ta gehiago azkartuz.
- 10 Horra beraz zoin kontent giren gure bazkaria eginik.
 Bazkaldu gira oro gostura, ez baitzen yeuseren faltarik.
 Ni ere hemen nago kurayé handi bat harturik.
 Heldu den urthian joaiteko ez nago dolaturik.

Mendiko Choria.

(*) Du même recueil que le n° V. Ecriture différente.

XIV. Bachenabarren. Orzaizen ... Gure Eskola (*)

- 1   Pertsu berri bazuen (sic) hasten niz emaiten.
Sujeta ezin ukanez ez bainiz penatzen.
Eskol'maile onik etzela Ortzaizen.
Eskual-Herrian fama hori da hedatzen.

- 2   Hemen baditugu ahur bat emazte.
Bospasei aise hori, zahar eta gazte.
Frantziako legetan bezikan balute.
Laster Herrian gerla zibila ginuke.

- 3   Otsoa zikunean (sic) artaldean sartu.
Artzain ona baiginuen laster da ohartu.
Bildotser nahi zela lehenik jokatu.
Hek behar zituela geroko funditu.

- 4   Biba beraz Orzaitze, eta Populia!
Heiendako berdindu uda ala neguia.
Moltsa azkar dute eta ideia handia.
Laster egin dute hor eskola berria.

- 5   Juan (sic) Apezpikua gero ethorri herrira.
Gure eskola onaren benedikatzera.
Gazteria goizian joanikan bidera.
Artean ekharri dute plazaren erdira.

- 6   Nahi zuten turnatu jina zen bidetik.
Bizikletak aitzinean, zaldizkoak ondotik.
Ez da usu ikusten halako triumfik ....
Bertzerik ikusi gabe, joanen niz mundutik.

- 7   Noizbeit ethorri da gure zoriona.

Hortaz ginuen bethi bihotzean changrina.
 Nunbeitik ethorri da manatzale ona.
 Azkenian orhoitu da, Salbatzaile Jauna.

- 8 Bakia desiratzen dut mundu guziari.
 Eta partikulazki gure Frantziari.
 Agian obratuko du Yanko Janunak hori.
 Odola ikusi gabe lurrean igeri.

Baigurako Artzaina.

(*) Du même recueil que le n° VI.

XV. En 1938. Chanson basque. "Orzaizen" **Acheria Dantsan. (*)**

Airea: *Kattalin ttukuttun...*

- 1 Pertsu berri batzuen hasten niz emaiten.
 Ene bizi pochia nola den pasatzen.
 Gazte dembor' eman dut ait'amen laguntzen.
 Nahiz sekulan ez den sobera pagatzen.
- 2 Berrogoi urthe badu Baigura gainean.
 Artzain abiaturik ene artaldean.
 Pertsu hoiem emaiten hari nintzanean.
 Herrirat beha nintzan dorreko hegian;
- 3 Lehen otsoak orai aldiz acheria.
 Nehondikez diot zeint ene artaldia.
 Batian odola, bertzian haragia.
 Bethi gaizkiari ari ene ihizia.
- 4 Harri baten gainean guardian jarria.
 Ene begira zagon gure acheria.
 Ni ere azkeneko harmetan jarria.

Galduren behar baitu gaichoak auzia.

- 5 Acheri zango luze, hor zabilan kurri,
Balentria espantuz langile hoieri.
Bainan deux eman gabe, nihun ez ageri.
Egun batez gu ganat nola othe zen jin.
- 6 Iragan egun batez izan da Baigorri.
Han ere nahi zuen zerbait obra egin.
Bainan deus ezin pasa hortaz du bihotzmin.
Hori gertatzen zaio jaunek hilari.
- 7 Beherechago jinik berriz olharretan.
Behaka nindabilan bazter guzietan.
Hanchet hatzemaiten dut hau ahaldun (sic) plantan.
Harri baten gainean zagola balantzan.
- 8 Bildots eta oiloak jan ditu chilotan
Nehork pentsatu gabe zer zuen gogoan.
Ichilik egon balitz plazatu lekuan.
Bertze urusagorik etzaiken munduan.
- 9 Aneiak batut jinak Kaliforniatik.
Gauak eta egunak kampoan emanik.
Nik orai ez baitut acheri beldurrik.
Etchean egonen naiz guziak utzirik.
- 10 Ni ere dohakabe jin nintzan mundura.
Geroztik pasatu dut ainitz arrangura.
Aberastu nahiz joan zauta dembora.
Orai numbait han bainiz! Adios Baigura?...

Baigurako Artzaina.

Ces chants sont fait par Monsieur l'abbé Jean Batiste (sic)
Calena Mendiboure

(*) Du même recueil que le n° VI.

XVI. KANTIAK (1939)

Airea : *Aspaldiko demboretan, gauaz eta beti...*

- 1 Eskola berri(ño) bat (*) badugu Orzaizen
Anitzen gostuko, horren beharra zen
Dudarik ezt(a) ezkinen aski eskolatzen
Zonbaitentzat sobera, hori da gertatzen.
- 2 Hori egin dugu, batek kaprizan harturik
Nortzu ditaken ezta ertiaren beharrik
Anitzen galtzeko bat aski da bakarrik
Erraiten baita, hori hala da segurik.
- 3 Horra nun dagon xutik eskola berria
Nolako puxantzian den gure herria
Denek ekharri dugu zur eta harria
Hol(a) aise segur egin da etxe berria.
- 4 Egiteko mintzatu 'tu zonbait aitama
Hortarat gaiten beraz herritarrak berma
Egiten baduzie porte-peon lana
Muntatuko dut gero beharko den soma.
- 5 Lan aski ukan dugu harrien partetik
Bainan orai egin da pena guzien gatik
Guk uste fini zela, erran zutenetik,
Sos galdez hasi zauku prediku lekutik.
- 6 Horrekin horrela da izanen engoitik
Jaun handi badabiltza ahulen partetik
Zer nahi pretenitzen buruan harturik,
Nehork sos guti dauka aphezen eskutik.

- 7   Holaxe doa beti horien ametsa
       Elgarrekin irr(i) egin dezakete ontsa :
       Sobera erran gabe, badute othoitza,
       Predikuak artetan, hiltzez ditent lotsa.
- 8   Lehen oro joaiten zen gobern(u) eskolara
       Berdin gizon kapabliak hortik heldu dira,
       Herriko seme frango apheztasunera ;
       Kontrakorik ez dute, egia sobera.
- 9   Anitzek parte dute segur errienta
       Zerbitzu emaitako hoberik ezpaita
       .....
       Nihundik aldiz hori eztiot soporta.
- 10   Herriarena obra, beraz gisa hortan
       Jendiak lana baduke, berrira denetan,
       Bainan alda daiteke, ere mende huntan :
       Zinema, jantza-leku, ondoko urtetan.
- 11   Batugu Mola ‘ta Franco (**) direnak deitzen :
       Mola gizon abila, guziek maitatzen,
       Ezta Franco bezenbat politikan sartzen
       Deputatu behar luke segur Parisen.
- 12   Bertsuen emailea eztut erran nor den
       Arrangura duenik ez ahal da hemen
       Erraitekorik badu plazer daut eginen
       Ihesari lasterka ezpainiz emanen.

Eskualdun jaun bat

(*) Chorhy erreterak egin-arazi zuen mutikoendako « Saint Michel » eskola berria, Etxebertzeko lurretan. « Michel » izena, 1926-an Léon

Laharrague Argentinar, Etxebertzea bere lurrekin erretoraren eskuan uzteko erosia zuenaren aitaren (eta Orzaiztarraren) izena eman omen zizakola eskolari zioten. Jabe horrek berak egin zuen gero 1947-an Yrigoyen erretorarekin etxe horren erabiltzeko antolamendu berri bat.

(**) "Mola 'ta Franco" Espainian errepublikaren aurdikitzeko 1936-1939 urtetan egina zuten jazarraldiko bi buruzagi nagusien izena emana zizeen herriko bi etxeko jauner, edo jazarraldi horren alde agertu zirelaketz edo politikan alderdi bereko.

XVII. Gure eskola (1939) (*)

Airea : *Aurten arnoa merke da*

- 1   Ortzaizen orai, baigira ainitzak pertsulari,
Pertsia emaiten tugu, behar ordian, elgarri.
Ohorea mendratu gabe, nahitarat, nehor.
Jendiak balaki nor giren, baginuke behari.

- 2   Pertsulari batek baitu suiet ainitz aiphatzen
Jaun horren jakitateaz nehork ez du dudatzen !
Koblak gauaz etxetarat baititu barreatzen,
Ez ditake lanian hori egunaz ask(i) akhitzen !

- 3   Pertsietan eskola du biziki maiz aiphatuko,
Ederregi baitateke zonbait jenden gostuko ;
Obra hori egin baita nahi dutenendako,
Bertziak utziko ditugu Stalinen eskolako. (*)

- 4   Lan hori egina baita ontsa karkulaturik,
Ortzaizeko gizon ainitz elgarrekin hitzharturik,
Eztitugu behar haurrak kominixtak altxaturik !
Eskual-Herriko ohidurak datxizkagun azkarrik.

- 5   Hirugarren pertsian du gezur gaitz bat ezartzen :
Jaun hori ariko zauku jendiaren enganatzen,
Orok dutela harria eta zura ekhartzen.

Ekharri gabe egonak ontsa tugu ezagutzen.

- 6 Laugarrenak ere badu gezur bat xuxentzeko,
Alabainan zerbait behar pertsutarat heltzeko.
Gure gainian jaun ertorak gastuen pagatzeko
Khondatzen du, ez gitzaizu ondotik ibiliko.
- 7 Iraupenik eztu izanen, jauna, zure xedetan,
Gauzak itzul ditazkela ondoko egunetan :
Konfientxiarik ezukezu eliza-gizonetan,
Esperantxa gehiago jantzako lekuetan.
- 8 Etxe hori egin dugu mutikuen eskolako,
Ebatsi nahi daukuzu jantza lekuetako ?
Ohointza hori egin gabe, kasu duzu egiteko
Hemen ere oldar ez diton Mola eta Franco !
- 9 Otsailaren zazpian da gure eskola ideki
Ahaizeko-menditarrak jin baitira beroki.
Ahaize lotsatu zauku Hortzaren gatik naski !
Gahardu joka zaitekeen egin baino hobeki.
- 10 Hortzan eta Gahardun da jende ainitz trompatzen
Eskoletan ezpaitute den hoberena hautatzen !
Horien eskolak eztu Jainko beldurrik emaiten
Jainko beldurrik nehoi makurrik ez ekhartzen.
- 11 Zonbait hola izanik ere ez da arranguratzeko
Eskola berriak eztu leku ainitz betetzeko,
Jende gehiago baita kapable jakiteko
Eginbidia nun den eta... sailian xuxen joaiteko.
- 12 Eskolan ibili hurrek ezta kite agurtzen
Jaun batek ezpaitzitu gisa hortan manatzen,

Komunixten moldiak baitu gauza hori onhartzten :
Aitamek ari beharko horren hutsen estaltzen. (**)

- 13 Nahiz eztudan ahalik zure izendatzeko,
Norat biltzen ote ziren errex da pentsatzeko .
Usaiarik nik ere eztut gibelera joaiteko :
Hortakotz, jauna, gelditzen niz zure zerbitzuko.
- 14 Jaun apezpikia jinen da laster (***) Ortzaizerat
Gure obra ederraren untsa beneikatzerat
Behar den argi ororen guzier emaiterat
Lan hori egin dutener komplimend(u) egiterat.

Biba Orzaize, 1939.

(*) La version manuscrite de ce texte, réponse au précédent n° XV, dans le même recueil que le n° V, écriture différente, comporte un titre plus complet ("Ortzaizen emanac en 1939. Gure Eskola"), une ponctuation très détaillée, et quelques variantes, les plus significatives mises ci-dessous strophe par strophe. Manque la dernière strophe n° 14.

(**) Bazioten « Eprinchart » izeneko errientak Orzaiztar batzu komunixten alderdira itzul-arazi zituela.

(***) Imprimatua da « hoitazazpian Ortzaizerat », hitza (« hogoi-ta zazpia » Orzaizen) azkarki laburturik ere, berttua behar baino gehiago luzatzen baitu. Aireak eta hastapeneko bertsuek erakusten duten neurri zuzenari (8+7 : 15 silabakoa) ahal bezainbat jarraikitzeke, bertsu andana bat zuzendu da hemen, ez beti behar zen moldean (J.-B. Orpustan).

Quelques variantes du recueil manuscrit (voir note au n°V):

1 ...
Jendeak balaki nor giren. baginuke, bai, behari.

2 ...
... nehork ez duke dudatzen!
...

Ez ditake egunaz, hori, lanian biziki akhitzen!

3 ...

Ederregi baititake, zombeit jenderen gustuko;
Obra hori egina baita, nahi duten guziendako!
Bertziak utziko ditugu, Stalinekin eskolatzeko.

5 ... gezur bat gaitza ezartzen,

6 ...

Gure gainean jaun Erretorak, gastuen pagatzeko.
Kondatzen du; eta ez gira zur eondotik (sic) ibiliko.

9 ...

Gahardu joka zitekeen, egin den baino hobeki.

10 ...

Dutelarik, eskoletan ez hoberena hautatzen.
Haiuen eskolak haurrer ez du Jainko beldurrik ezartzen,
Jainko beldurrak nehoi ez du makhurrikan ekhartzen.

11 ...

Gehiago jende baita kapable komprenditzeko.

13 ...

Hortakotz beraz gelditzen niz, jauna zure zerbitzuko.

XVIII. Orzaizen krima ! (1939)

Orzaizen ezagutzen den aire batean.

1 Maule aldetik zer da (aire berri) hori ?
Haize bortitz, ximixta eta ihortziri
Hedoiaren hegala beltzik da ageri
Orzaizeko Jaun Mera, kasu eman zuri
Aire gaixtuak nunbait behar du erori.

- 2 Galerna bortitz hori zerk ote du phiztu
Mauleko Su-Prefeta zerk hola khexatu ?
Krima harrigarri bat Orzaizen gertatu
Eskol-etxe berria hor benedikatu
Odola horrek diro bururat altxatu.
- 3 Hor haizatu Debruak noraratu dira ?...
Abartiagako maldan, omen, petik gora
Lewy-ren jauregitik jo dute Maulera (*)
Ez uzten Su-Prefeta lorik egitera
Laster iskribatu du berak Orzaizera.
- 4 « Erradazu, Jaun Mera, zer zare bada zu
« Etxe benedikatzen, zentzua nun duzu ?
« Oraiko demboretan, ez da hori haizu .
« Errepublikak zeren nahi duzun galdu
« Barkamendu dautazu bekarko galdatu. »
- 5 « Barkamendua, Jauna, ezpadut obenic
« Eztut ustez nihori galdatzeko lanik
« Egin dutan egintzaz ezpaitut dolurik
« Ez naiz berriz hasiko, ezpadut biderik
« Eztu horrek galduko Errepublikarik. »
- 6 Gure Jaun Su-Prefeta arras da khexatzen
Ezpaitu holakorik ardura aditzen :
« Jauna, nagusi bati, zer hola mintzatzen ?
« Nun ikhasia duzu jendekin bizitzen ?
« Iduri duzu nitaz zarela trufatzen. »
- 7 « Ez nuen uste, Jauna, egia erranez
« Trufa nindaitekela zu iduri Jaunez
« Zer nahi gerta dadin, mintzo naiz zuzenez
« Jakinik horrenbertze minbera zindenez

- « Jinen nitzaizun segur ukhurrak eginez. »
- 8 « Holako *krima* batek zer duen merezi
« Nahi dautzut, Jaun Mera, egun erakutsi,
« Katixima berrian baitut nik ikhasi
« Othoitzik egitia zenbat den itsusi
« Zure meragoatik nahi zaitut hautsi. »
- 9 « Jauna, erranen dautzut garbiki egia
« Pare-gabia dela zuk egin legia.
« Ezpazaitzu gustatzen hola egitia
« Eztut ez axolarik galdurik kargia
« Horrek eztio mendra nere ohoria. »
- 10 Aspaldian entzun dut nik zaharretarik :
Gizona duk ageri bere obretarik.
Froga berri bat orai badugu Pauetik
Gure herriko Mera Prefetak khendurik
Eztuelakotz egin nihori kalterik.
- 11 Kantu hauk kantatzian heldu zait gogora
Bazterretan badela nahasle sobera
Orzaizen mera faltan izaiten bagira
Ezkare xerka juanen Abartiagora (**)
Herrian dugun atxik herriko bandera.
- 12 Mihi gaixtuek ainitz erraiten baitute
Egia zenbait ere atheratzen dute.
Bertze zer erran ere segurki banuke
Horiek entzun eta nork eztuke uste
- .....

(*) Loewy zaharrena, Angeleterratik Frantziara jinik, Florenzareneko Bordenave-tarren jendakian sartua zen. «Florenzaren borda» izeneko lekuan eraiki zen gero orai ezagutzen den etxea, « Abartiagako jauregia ». Haren semabitxia, Willy (Parisen sortua 1866-an, Orzaizen hila 1944-an) da

hemen aiphatzen. Politikan errepublikaren alderdia harturik (eta ez Eskual-Herriko elizatiar eta jaun gehienek bezala bonapartixten eta erregetiarrena) politikan sartu nahi ukana zuen : ikus *Urzaiñ* ... orr. 283-284. Orzaizen « Lebi zaharra » izenarekin ezaguna zen, eta jauregia bere etxetiar etxearekin « Lebinea ». Orzaizeko auzapheza edo « mera », Lewy-rekin jendakiaz urrundua, Jean-Baptiste Beyrines (euskaraz « Beines ») zen ordukotz.

(**) Izenpetzeko erabiltzen zuen « Loewy d'Abartiague » izena, etxeari emana zizakon eskualdeak zuen euskarazko « Abartiaga » erdalduz. Hemen, nahiz bertsuak eta neurtitzak ongi eta zuzen moldatuak diren, « Abartiago » hori errimaren egiteko (eta trufa arin zenbaitekin ?) aldatua da.

XIX. (Sans titre ni date. Manque la première strophe) (*)

- 1 .....
- 2 Uztailaren hogoita zortzi arratsean
Gertatu ichtorioa Iberri kartierrian
Zer itate izan dugun mekanika arratsean
Arnorik gabe atchiki gituzte mahainean
Bai eta gu atera behartu eneatu ginenean.
- 3 Azken ahamena ahoan jalgi ziren mahitik
Aita semeak eta bertze biga ondotik
Bazuten edari baitzoan zirritu zilotik
Gu ginen han trichte hurranago izana gatik
Egundaino etzen gertatu holako gizon krepautik
- 4 Plazer hartu ahal juan ginenian kanporat
Ez baitzen berandu sartzeko barnera
Berekilan han zuten Uhartzeneko (sic) mera
Ez dira akort juaiten alta berotuta sobera
Aspaldian hautsi beharra dute elgarri sudurra
- 5 Gizon klase hortarik ez da hainitz gertatu
Bainan maluruski usu dira agertzen

Berriketako afera oraino dute kondatzen
 Bere etxeko langileak zituela tirokatzen
 Holako gizonekin ibiltzea eni etzata gustatzen

- 6 Peon berriak behartu heldu den urteko
 Aurtengo hotarik ez da biziki harako
 Seme horrek Irochetatik dituzke bilduko
 Maitatia balin bada kartierrian ez da penatuko
 Hori heldu den urtian dugu ikusiko
- 7 Etchetier bila dabila gaizua aspaldian
 Ikuslierrak izantu iragan urtean
 Kaiolaz etzazko gustatu nahio zuten aisian
 Berriak ere jakin nola zen aitzinian
 Laster kampo izanen zela urte batetik bertzean
- 8 Zortzi garren bertsean nago pentsaketa
 Zer behautan aipatu huntan sujeta
 Arbola itzal gaberik leku huntan ez baita
 Etchekeo anderea behar dut egin ez baita zeta
 Horrek ere egiten du buzoka bat charmanta
- 9 Konpreni arazi behar diot hitz batez semeari
 Kasu egin dezan othoi elduden urtean
 Amodio gehio ukan dezan bere langileri
 Etche gibelerat juan gabe harturik edari
 Gizon izaiteko manera charra da hori
- 10 Bertsu hok eman ditut ez batere kantatzeko
 Bainan orduko manera orok jakiteko
 Merechi izan ez balitu ez nituen ezarriko
 Bera ez bada kapable gizontasunaren iteko
 Etzazko gero bertziak laudatzen ariko
 (Egarritu niz)

(*) En feuilles volantes, au même recueil que le n° V et de la même écriture, ainsi que le suivant n° XIX.

Cette dénonciation assez violemment satirique, au prétexte d'un incident lors d'une "batteuse", aurait été écrite ou inspirée par Willy d'Abartiague, le riche notable et républicain radical, contre Jean-Pierre Orpustan (mon grand-père paternel) de la maison Iriberrigarai, coupable de n'avoir pas assez donné à boire de son vin aux travailleurs, et du bord politique opposé. Le "maire d'Uhartzan" à la strophe 4 (ce tout petit quartier ancien de 5 ou 6 maisons habitées n'a jamais eu de maire) est sûrement Baptiste Sabarots (mon grand-père maternel originaire de Hélette) qui avait acquis au début du siècle la maison Orpustan du lieu. Le fils à "Iroxeta" (strophe 6 et 9) est mon père Jean-Michel Orpustan qui avait hérité de la maison Irigoizbehera et s'y était marié avec Marie-Thérèse Sabarots ma mère en 1932.

(J.-B. O.)

XX. Ortzaizeko Patrioteri agur (*)

- 1 Bertsu berri hauk emanak dira gure Heskual herrian
Mutiko gazte baten diela medioz Ortzaizeko herrian
Jaun horien ihesi dabilta aspaldi haundian
Noiz harrapatuko dituzten uste gabian
- 2 Berrogoi eta bigarren klasa (**) dute handizki aipatu
Hura baitute denek ederki maitatu.
Eskualde guzietan dute ahinitz (sic) ohoratu
Beharko baitute Amerikanoekin marchatu
- 3 Americanoak beha daude eskualde guzietarik
Ustez eta sartuko zaiozten zoko zonbaitetarik
Beha daude prest begiak harmaturik
Bolontario joaiteko harmak eskuetan harturik
- 4 Ez da untsa Frantzia horien eskuetan
Ez badu hobiagorik segur harmetan

Ibiliko dira beltzak gostian bidetan
Promenatuz ederki otomobiletan

- 5 Espainiarat eta etcherat dabilta chimichta bezala
Pasatuz harroka horiek ahuntzek bezala
Etsaiaren beldurrez eskualde guzietarat
Segur egiten baitute promenada ederra
- 6 Etchekandere handi batek zion jouanden egounian
Ez zirela segur ounsa orai espainian
Zendako jin bada olako lekutik
Ez balinbazuten beste arrangurarik
- 7 Zer liguetakoz gizonak horiek egoiteko
Alemanak ikustearekin dituzte harrituko
Heien aintzinean lasterka eskapatuko
Ez baitira zartzen biziki penatuko
- 8 Oraikoan behar dute Frantzia salbatu
Amerikanoek dituzte holako soldadoak hautatu
Horiekin behar balinbadute oraikoan jokatu
Beharko dituzte lepoa eta zangoak hobeki bermatu
- 9 Bide horietarik daude so leiho barnetik
Ezpainak bihurtuz begiak harmaturik
Uste gabian ateratuz pentsatzen ez den lekutik
Iduri baitute debruak harmaturik
- 10 Arrats guziez joaiten dira etchetik kamporat
Gauazko deskantsuarendako etche zombaitetarat
Ez baitira segur fida jaun horiendako
Horiek arrapatuz geroztik ez baitira berehala etcherako

FRANKOTIARRA

(*) Le titre et la signature ("Franquiste") de ce texte de facture maladroite et prosodiquement irrégulière signalent un arrière-plan politique assez confusément mais nettement lié à l'atmosphère de l'occupation allemande, et sans doute aux résistants alliés des Américains et aux passages clandestins vers l'Espagne, qui y sont dénoncés.

(**) La "classe 42" (ceux nés en 1922) situe le texte en 1942.

II

Gerla neurthitzetan (*)

(*) Des mêmes recueils manuscrits de Paul Jaunarena et sa famille appartenant à Mme Thérèse Penalva née Ariztizabal. Transcription littérale à l'exception des accents sur "é" qui ont été supprimés.

I. Gerlako kantuak (1856) (*)

- 1 Gerla haundi bat zauku orai akabatu
Nazione guziek dute plazer hartu
Bakotcha bere gisan dire ocupatu
Guzien kalte baitzen baldin iraun balu
- 2 Oriante (sic) guzia jarri zen ikharan
Rusiako horiek Nagusiturikan
Beren bizi guziko beretzen zutela
Frantsesa ez balitz fagoré harat yuan
- 3 Rusiak yendea oy yende gosea
Beretu nahi luke ikhusi guzia
Turkiari bere ustez eman du auzia
Ahantzia baitzuen bazela Frantzia
- 4 Turkiako Soltano edo Emperadore
Uroski gelditzen haiz oraino halere
Irestera hindaman Rusiak hi ere
Baldin Frantzia ez balaik athera fagore
- 5 Napoleon haundia nola Frantziaren
Yainkoak egin zuen mundu guziaren
Orienteko parten eta ocçidenten
Orai yakinen dute zer egin gezaken (sic)

- 6 Napoleon haundiak emanik ordena
Bilarazi gintuzten Tulone hirirat
Zazpi ehun lekhutan yuaiteko gerlarat
Frantsesa bethi prest da hola behar bada
- 7 Pasatu ginenekotz itsaso beltzian
Inglesa ere ordukotz gurekin ginian
Rusiako eskualdek yakin zutenian
Ihesi gorde ziren portuen barnean
- 8 Marinelak leihorrez nola baita urez
Norat nahi badoazi gerlarat kuraiez
Anbarkatu orduko armada bazterrez
Etsai haundi harekin egotu beharrez
- 9 Ala lekhu borthitza zeraukuten alma
Han eman ginioten lehen atakada
Ezin hartua zela eman zuten fama
Guretzat yeus guti zen bi orenen lana
- 10 Berrehun mila bazen han Yaun eta Andre
Soldadoak bederen bertze haimbertze
Gu hiru hogoi mila eskas zerua atherbe
Victoria guretzat zagon halere
- 11 Massiko Yenerala, Rusiako seme
Bortz entsegu egin duk gaizua hik ere
Gauaz ala egunaz ibili haiz erne
Bainan bethi Bousketek atxiki hau ene (sic) (**)
- 12 Lehenik Alma eta Sebastopol gero
Guziak yuan ginen harat lerro, lerro
Canrobert yenerala ethorri zen gero
Haren prudentasuna laudatua dago

- 13 Sebastopol zutela kanoiyez egina
Hameka ilhabetez ginauden begira
Filisier zaharra azeri abila
Rusia itzuli du gainekoa azpira
- 14 Sei mila preso bazen hamaki fortekin
Untzi nombre haundi bat poertuan berekin
Ehun mila soldado Aintzindariekin
Oro galdu dituzte tresor hainitzekin
- 15 Rusiak segurtatzen zuen Malacaffé
Frantsesak etzuela sekula harturen
Zer botere ginduen untsa ez zakiten
Beriz (sic) ez dik guretzat fuerterik eginen
- 16 Rusiako Errege ez hakien bada
Napoleon haundia nagusi huela
Nehorekin gerlarik nahi ez huela
Bainan hik bortchatu duk arma dadiela

(*) Les dates entre parenthèses ont été ajoutées.

(**) Il faut sans doute lire "eme".

II. Soldadoak (1911)

- 1 Hemeretzi ehun eta hamekan
Aphirilaren hogoi eta lauian
Gerthatu gare Bayona hirian
Legiaren ordrez behar baikinian
- 2 Hogoi-eta bortz ehun gizon erresebako
Oro hamazazpi egunetako
Yin ginen Frantziaren zerbitzatzeko
Beharra izan balitz gerlaren hasteko

- 3 Bayonan bezi eta bigarren gauian
Alegeraki ginen partitu treinean
Argitzian yautsi Tarbeko hirian
Hantik hunat sartu gerlako ordokian
- 4 Harara heldu onduan gure gogua
Nun eginen ginuen gaueko loa
Oihal atherbe batzu largo largoa
Ohetzat baginien leunik lastoa
- 5 Yatekoa erran gabe nasai zopa ta
Hartarik landa gero bethi ber plata
Soldado gaichuaren untzian patata
Gozo zen egiazki guhaurek egin rrata (sic)
- 6 Gure porte-monnaidek balakite elhestan
Hek erran liozie egina bertan
Zonbat aldiz içan diren gure eskuetan
Aratsetan binauden usu cantinetan
- 7 Gure Capitaina otoy barkatu
Egiaz nahi naiz emen mintzatu
Erreserbiztak tuzu untsa tratatu
Hura arnoari usian sartu
- 8 Egun guziez ihizin gu ginen ari
Tiro frango eman ez egin zauri
Tiratzen ginian alta chuchen elgarri
Sahetsetik beha zeak aise egin du irri
- 9 Gure aintzindari Yaun Capitaina
Egun penos hetako gure artzaina
Etzaio guri bezela akitu erraina
Kito zen errain-eta (sic) zamariaren gainera

- 10 Hara heldu eta lehen igandian
Debozinez izan ginen gu Lourden
Konfidantza harturik Ama-Birginan
Egun hon igaraiten harek lagunt-gintzan
- 11 Ikustiari (sic) yiten gau ilhundura
Oroc baginien haren beldurra
Hurran ginien ikusten eroten elhurra
Eni tinkatzen zaitan bethi sudurra
- 12 Zopatik landa laster lotzen bestari
Untsa duan bezela Eskualdunari
Kopla çombait ginian kantatzen elgarri
Eta ez ginian ukho egiten dantzari
- 13 Han errekontratu dut Bancar-Erramouspe
Koplaka baita hura parerik gabe
Hari beha laket içan girade
Harekin dut ikhasi aphur bat nik ere
- 14 Dolu egin dugu gure laguner
Lekhu hartan eri baratu direner
Gu phartitu gira uros eta fier
Bethicotz erranik "Adios" Camp-de-Gers

Zibertar Soldado (Betteni) Maule

III. Guerlaco cantuak (1914-1918)

Airea: *Guernicaco Arbola*

- 1 Mila bederatzi ehun, eta hamalauian
Gerla izigarri bat izan da Frantzian
Pena haundi batequin, neure bihotzian

- Dolu samina frango delacotz herrian
- 2 Mundu huntan badira, giçon yakintsunac
Pare gabeac dira, Frantzian tugunac
Egiazki gainduric, gure ontasunac
Errespeta araziz beren eresumac (sic).
- 3 Marechal Folch (sic) Frantzian, giçon aiphatua
Seriosa da eta, buru haundicoa
Harriturikan dago, Frantses publicoa
Hori da egiazko, lurreco Yaincoa
- 4 Biba Monsieur Clemenceau zu zira giçona
Frantziako armada, salbatu duzuna
Zu zirela medio, dugu ontasuna
Aberastu behar da, gure eresuma.
- 5 Belgica violatuz, baitziren pasatu
Nahi zuen bezala, ez zen baliatu
Erregue gazte hori, ez baitu trompatu
Hori behar lukete, denec decoratu.
- 6 Alemana munduco, nausi bat nahi zen
Ideya hori goguan, abiatua zen
Orai ikusten dugu, trichteki guelditzen
Araza (sic) maite hori, ongi domaya zen.
- 7 La Marnerat yin ziren, zer zuten goguan
Egiazki duc dugu, manatzen munduan
Frantses tigre horiec, han ziren onduan
Ez baitzuten phentsatzen, hainitzec orduan.
- 8 Bazkari bat Parisen, mantua bazen
Emperadoreare, han izan behar zen

Ez da dudaric hortaz, erepas (sic) hona zen
Kafiaren ondotic, Champagnare bazen

- 9 Bazkal ondoan, bombonac nun nahi baziren
Hainitz presunen daco kaltetan baitziren
Gure zoizante-quinzac, igorriac ziren
Freskuac eta onac, izan behar ziren.
- 10 Frantzian dira, munduco giçonic hobenac
Kurayetsuac eta beldur ez direnac
Beren devoir guzia, complitu dutenac
Urhezko arropetan, bezti daizte denac.
- 11 Aiphatu nahi ditut, herritar lagunac
Eta partikulazki, biba Eskualdunac
Bayonetac eskuan gau eta egunac
Ihesi bazoazin, Aleman putrunac
- 12 Arrano nombre handi bat, Frantzian sartu dira
Beren uste giçian, seur haraguiria
Nombrea ttipituric, pleinitiac dira
Berriz ume egiten, hasten ahal dira.
- 13 Hegalkin handi hoyec, norat heldu ziren
Frantzian ohantzetan, eman nahi ziren
Arra eta Emeac, elgarrekin ziren
Dembora izan balitz, umatuco ziren
- 14 Othe daite munduan, Emperadoreric
Alemanaren lana, egin dezakenic
Ez du errespetua, nihon Elizaric
Hobeki erraiteco, hain guti Yaincoric
- 15 Kaizer Hollandan dago, trichte eta nigar

- Harentzat pardonnaric, ez laiteke behar
Galdatzen baitazcote, hoimbertze milliar
Pagatu beharco du egun edo bihar.
- 16 Trompatu izan ez balitz, urus izanen zen
Gure izan guziez, yabetuco baitzen
Nahiz lana eman du, lur huntaric khentzen
Frantziako Erregue, Komprintz izanen zen.
- 17 Hor hilac diren semen, amen bihotzmina
Hori da egiazko, erregret samina
Salbatua daiteke, hoikien arima
Ararteko hartzen dut, Ceruko Erregina
- 18 Etsemplu har dezagun, harc egin duen lana
Hortakotzat behar eta izan Alemana
Azken hitza ez baita, oraino errana
Ongui gostaco zaio hemengo fazoina
- 19 Gauza bat haundia da, erran dezakeguna
Defendatua zela, gure Erresuma
Bakezco bicitze bat eta osasuna
Hori da egiazko, gure ontasuna
- 20 Araza brutal hortaz, zer egin behar den
Uste dugu dembora, arras laburra den
Beretzat izan balu, Alsace-eta-Lorraine
Gure buruzagiec ez daukate horren
- 21 Nacione brigant hori, behar eta kasatu
Hobendun daitekena dena fusillatu
Egin tuen gaizkiac, behar tu pagatu
Deusic ez baita behar, hoyeri barkatu

- 22 Orhoith (sic) bedi badela, tribunal bat fina
Hire condenatzeco, berritan egina
Hortan salbatzen bada, Kaizeren arima
Gure Erljionea, ez da arras fina
- 23 Mila bederatzi ehun eta hemezortzian
Hazilaren hamekan, eguerdi gainean
Bakezko bandera bat, eman du Frantzian
Gure etsai haundiac, nigarra begian
- 24 Zuen cerbitzari naiz, armada maiteac
Zeren izan zarezten, pareric gabeac
Ez baitzuen mankatzen, zuen kuraiyeac
Hoic dira egiazko, Frantses Kamtabreac (sic)

P. B., Espelette

**IV a. Herritic bere haurrari
Eskualdun Ama maiteen ohoretan
"Gerla tokira" (*)**

Airea: uso churia errazu:

- 1 Seme maitea goicean,
mezatic atheratzean
Zure letragnoa izaitian,
salto nuen bihotzian
Zu nigarrez egoitian,
ni aldiz irakurtzian (biz)
- 2 Ez naizela ni lokhartzen,
derautazu ichkribatzen
Ez dauzu Amac hori ukhatzen,
loac ez nau ni ezagutzen
Etchetic haurra urruntzen,

Amaren loa yoan zen (biz)

3 Nigar gochoric egiten,
ikhasia dut nic aurthen
Yaincoac bakharric nau entzuten,
bertze nehorc ez nau ikusten
Amac baisic ez yakiten
Amac zer duen yasaiten (biz)

4 Zuc ilhargia bezala,
izargno bat hala-hala
Zeru ederrean daduala,
nehorc zuc ez othoy salha
Musuac mil-eta-mila,
han emaiten ditudala (biz)

5 Urrundu zinen phundutic,
sainga 'ta sainga athetic
Gure chakhurra erasiatic,
ez zauku gelditu geroztic
Yin zarenean gerlatic,
yanen zaitu gutienetic (biz)

6 Zombat aldiz keetara,
ez naiz egotu begira
Noiz aguertuco zen ene haurra,
noiz yinen ni besarkatzera
Gauaz ere bethi beira,
harrabots ttipienera (biz)

7 Soldado bat ikus eta,
bihotza saltatzen zaita
Ni bezembat kechu zure Aita,
haren grina handia baita

Bertzerikan ezin goaita,
bertze nehor ezin maita (biz)

- 8 Mahainian yar-alkia,
gamberan zure ohea
Dilindan dagon sega handia,
zutaz mintzo etche guzia
Heian marrumaz behia,
norat yoan den nausia (biz)
- 9 Nere buruco ilea,
da pochi bat churitua
Bainan, bihotzez berdin gaztea,
uste dut bethi egoitia
Zu ikus eta, maitia
argituco zait begia (biz)
- 10 Lurdeco Ama Birjina,
Yesus hain maite duzuna
Onhets othoy, nere bihotz mina,
ezti nere barneco grina
Semeetan, maiteena,
itzul, othoy, nere gana !!!

J. B. Sempere

(*) Ces sizains monorimes sont mis sur trois lignes au manuscrit.
L'hémistiche apparente est régulièrement ponctuée d'une virgule.

IV b. Gerlatic nere Amari

Airea: *Urcho churia errachu* (sic).

- 1 Ama maitea gerlatic,
bi lerro hauc bihotzetic

- Heldu zaizkit bezala gogotic,
igortzen daizkitzut zilhotic
Nigar ezti bat begitic,
eskapatzen zautalaric (biz)
- 2 Gauerdi da Ama hona,
ichil dago Alemana
Gau bat ederra, gau eztiena,
gauetan choragarriena
Ene bihotza zu ganat,
hartu-ta deramana (biz)
- 3 Neure harma eskuetan,
othoizgno bat ezpainetan
Zer gau gochoa nic deramatan,
ama zurekin solasetan
Eta bihar erreketan,
zer bihotz gorra duketan (biz)
- 4 Ilhargiac aintzinean,
behatzen daut hor airean
Ilhargi bera Ama herrian,
zuri beha dago Ceruan
Zombat uros ni gau huntan,
hor banintz ilhargi hortan
- 5 Ama hona zu oherat,
oraikotz yuana zira
Oherat bainan ez lokhartzerat,
nigar-eta-nigar hurtzerat
Nigar horien chukatzero,
yin nindaizte ni alderat (biz)
- 6 Zombat aldiz hor etchian,

oherat ez nahiz ni yuan
 Musu bat eman gabe sekulan,
 Ama gaichoari matelan
 Baten orde lorietan,
 Mila baluzke gau huntan (biz)

- 7 (...) (*)
 Hain maite nuen zure ilea,
 hainitz churitu othe dea
 Ene Amaren begia,
 nigarrez hurtu zireia (biz)
- 8 Bainan ez amatto hona,
 ez zireia Eskualduna
 Ez zira sobera nigar egina,
 gelditu zira bihotz-duna
 Ailtcha yaincoaren ganat,
 othoitzetan samurrena (biz)
- 9 Yinen gira gu guerlatic,
 Yainco horrec lagunduric
 Yinen gira copeta goraric,
 eskua lorez ihaurric
 Etsaia guc casaturic,
 ez da izanen gerlaric (biz)
 .Fin.

(*) Ligne blanche au manuscrit.

V

**Ehun eta berrogoita-bigarren Territorialaren
balentria Mila bederatzi ehun eta hamalauko
gerlan**

"Anton eta Maria"

- 1 Mila bederatzi ehun eta hamalaugarrena
Aspaldico urtheric, orhoit-garriena
Gerla izigarri bat, ekharri daukuna
Abostu lehenean zuen hastapena
Geroztic hainitzentzat bada zombait pena
- 2 Abostu lehenean declaratu gerla
Hanitzec uste zuten laster fini zela
Gure Armada orai tresnatua dela
Berzec ere izanki tresnac guc bezala
Ganderailu da eta oraino gibela
- 3 Gibela izaitea daite contsidera
Ikusiric hastean ibili manera
Frantses yeneral zombait contrariathera (sic)
Heic (sic) lagunduz etsaiac jauziric gainera
Fundikatuz ekharri gaitu Pariserat
- 4 Goure yeneral nausia yestuer ohartu
Lagun tzarrac utziric hobe batzu hartu
Hil edo biçì, orai behar da bihurtu
Itzuli bezain laster, etsaia zafratu
Yin bidez lasterka, ziloetan sartu
- 5 Ziloac bazituzten, aspaldi eginac
Zernahi phentsatzen du, malezia duinac (sic)
Guc ere hec ikusiz, egin etsaminac
Ein ditugu ziloac, etsaien berdina

- Bizitzen ikasten du, hola behar dinac
- 6 Ziloetan gabiltza, guziac aldizca
Azpi-ereditaraino, saltsan igerica
Sartuz geroz lau egun, han kiki gordeca
Zembait aldiz, Bataillun, itzuli-purdica
Zombat tristezia den, ez daite explica
- 7 Tristezian direnac, badire bakharrac
Bainan oroz gainetic, ezkondu zaharrac
Etchian dituztenac, Andre-eta haurrac
Urrunera senditzen heien dei-adarrac
Miserian direla, Aita han beharrac
- 8 Berroi-urthetan hemen, aithor dut egia
Giçonac ez daukala, arin arphedia
Sasoinarean phartetic, hoin borthitz negia
Etsaietarie aldiz dena larderia
Zeren eiten daukute, hainitz larderia
- 9 Tzarkerian da bethi, Aleman arraza
Ez dute guc bezala, hec naturaleza
Ami Frantze guri oihu, bakezko solasa
Sinetsiric burua, ager bagindeza
Tira lezakegute, laster mitraillosa
- 10 Haste hartan, sinhesten gintuen sobera
Ustez hobea zuten, beren caractera
Guri oihuz giniten, zilhotic athera
Prest zirela yiteco, hec Baonetara
Gu yalgi araz-eta, bethi yoko bera
- 11 Holaco yoko frango, egiten zaukuten
Bestaldi batzuz oihuca, tranquil yalgi ginten

Berac ere yalgita, lurrean etzaten
 Heien ginetic bestec, chehatzen gintuzten
 Mitraillozac orduco, miran baitzituzten

- 12 Etsaia ari zauku, ahal oroz gaizki
 Bainan halaric ere badu lanic aski
 Hastena gure baten, han baziren zazpi
 Orai gure heinera, yaussia da naski
 Canoi hobiac tugula, aithor dute clarki
- 13 Canoiac baditugu, pare gabecoac
 Hiruetan hogoi'ta, hama-bortzeacoac
 Nahiz etsaiac dauzcan, fantesiazkuac
 Adituz geroz gure, Canoien orroac
 Zilotan sartzen dira, oro harrituac
- 14 Canoi, harma, bayonnet, mitrailloz, soldado
 Nombre bardin ez dira, gu baino gehiago
 Nombrez nausi zen eta, gu baino prestugo (sic)
 Gu muntatuz geroztic, izarian dago
 Batailan ageri da, nihun ez aisago
- 15 Abenduaran hogoian, bataila batian
 Balentria haundiac, zituzten hastian
 Indioac ginituen, trantcharen barnian
 Anglesac aldiz heien, gibleco-aldian
 Abiatu zauzkuten, oro aintzinian
- 16 Guc gibelagotic, gintuen ikusi
 Gure zaintzaleac, hor, lasterka ihesi
 Landes eta Eskualdun, hantche ginen hasi
 Etsaiac guretaco, ez ziren nagusi
 Bi hoi-ta lau orenez, ez ginen berezi

- 17 Astehart-aratsian, finitu bataila
Bethi yuan ginduen, gure abantaila
Gure bataillonnean, ein zen apela
Berrehun-eta zombait, giçon falta zela
Ez phentsa, etsaietan, gutiago zela
- 18 Hobeki hunkia zen, bai etsai bufona
Ez ditugu gorde, ein ahal duguna
Gurekin artzia, ez zuten fortuna
Bayonnetec ein dute, zombait hara-huna
Beren gostuz dakite, nor den Eskualduna
- 19 Nola baikira hemen, hainitz Errechimendu
Ehun-eta borroi-ta (sic), bigarren gira gu
Zahar izana gatic, badugu moimendu
Etsaiec es daukute, gure omena khendu
Chianchico bataila, orhoit izanen dugu
- 20 Guillaumec ere nahiz, irabazi zalhu
Artean hatzeman du, ainhitz articulu
Guardia abiatuz, ez dakion dolu
Oroc hastio dute, ez da miraculu
Giçonac ez du behar, hainbertze urgulu

Fin

Martin Larramendy

VI. "Deserturra"

Airea: *Giçon ziburra ?*

- 1 Biziaren Primadera, harmetara yuaitia
Zorigaitzic durpheena, zitzautan yasaitea
Desertatuz uste nuen hobeki izaitea
Phentsamendu zoroa, hic egin naukan kaltea

- 2   Buru-colpe itsua, hic egun batzuen gatic
 Sekulaco zertaco nauc galarazi Herritic
 Aita-Ama haurrid' eta adichquiden artetic
 Gehiago othe naitec, ikusiren biçiric
- 3   Gaizkiric den gutienic, egin gabe nihuri
 Gaichtaginic haundiena, naizela dut iduri
 Zer malhura, gehiago, ez zautala zilhegui
 Agur baten erraitea, nere sor-lekhuari
- 4   Nere baithan gozo onic, orai ez da sekulan
 Bihotzeco har barequin, izpiritua alhan
 Ametsetan ere bathi, mugarien ikharan
 Bethi beldur zangoa, aintzinegi sar dezadan
- 5   Gauaz eta egunaz dut, begien aintzinean
 Sor etchola nere hura, larrain bichkar batean
 Bichta-bichtan hantche dago ithurri bat aldean
 Oh! nic nuen zoriona, han biçi nintzarian
- 6   Non zaituztet, mendi urdin, chirripa, ithurriac
 Nere behi, ahuntz eta ardi bizkar guriac
 Non lehenago nere bide, chingola iduriac
 Amets histu bat, neretzat, zaretenac guçiac
- 7   Besta egun herrikoan, nere gazte lagunac
 Chirula yoz, badohatze kantuz plazara denac
 Gaur pilotan, bihar dantzán, hekien atseginac
 Ni hetaric urrundua, zer nere bihotz-minac
- 9   Oh! ezkila! hic neretzat lehenic yo huena
 Hic orobat yoko bahu, nere azken orena
 Hire itzalean nian, biçiric urosena
 Aditzean mendi hetan, hire hats-beherena

- 10 Nere Ama orai urrun kausitzen dut ni ganic
 Gehiago ez dut hemen haren begitarteric
 Nihor! ez adichquide bat, nitaz artha duenic
 Nihor! nere oinhazetan, kontsolatzen nauenic
- 11 Hemen gaude arrotzetan, ni hiltzen naizenean
 Bihotz-minic gabe naute ezarriren lur-pean
 Norc, daut gero, noiz edo noiz, orhoitzapen batean
 Loretto bat pausaturen nere tomba gainean
- 12 Ur chirripa ez da galtzen, nihoiz bete ohetic
 Eta ere harroca, sartua den menditic
 Hec bezela sor-lekhuaz, amodio izanic
 Zuhur denac kanta beza bethi bere Herritic
 .Fin.

VII. Pertsu hauc liburuekin behin ere samurtu ez den batec eginac

- 1 Cominiatuz geroz, kampoan egonic
 Gibelerat yin nintzen, soldado beharric
 Burhaso haurridequin gosatu (sic) nahiric
 Hogoi egun baizic ez handikan yalgoric
- 2 Banakien ba hunat heldu bezain sarri
 Zorra pagatu behar zela Frantziari
 Agurrac egin eta ner-etchecoeri
 Berheala (sic) soldado ninduten igorri
- 3 Emanen ninduten beraz hor Infanterian
 Mont-de-Marsan, hogoi-ta-amalaugarrenian
 Urthe batez ontsasco "entrenatu" naute
 Surat abiatzeco, lehoinaren pare.

- 4 Itsasoa ezti da, untzian plazer da
Soldadok' arribada ez da gauza bera
Bakea zelarikan nintzen alegera
Gerla hasiz geroztic tristeric nabila
- 5 Gerlac dautalarikan, bihotza ilhuntzen
Alegeraric deus ez nakike aiphatzen
Nahiz ez dudan, arras oraino etsitzen
Lanyer handiac hemen, ditugu pasatzen
- 6 Badakizue azkar ditugul' etsaiac
Alamania eta Otrichia biac
Angleterra, Rusia, berekin Frantziac
Ez dauzka izituric heien garhasiac
- 7 Iragan buruilaren hogoi-ta bata zen
Orduan hasi nuen etsaia frogatzen
Alaman abre tzarra, biziki azkar zen
Gu gure lurretaric, kasatzera yin zen
- 8 Aintzin sahetsetaric, hartuz itzulia
Moztu nahi zaukuten ihes egitia
Gu ihesari eta tiroca etsaia
Harritzeco zen hango, odol ichurtzia
- 9 Geroztic hemen gare lerroca tranchetan
Aleman tzar hautaric, ehun bat metretan
Gauaz eta egunaz bethi ernerikan
Berriz heldu badira kontr' egitekotan
- 10 Hemen ikusten dugu, miseria zer den
Yan edanikan gabe, egunac igaiten
Hotzac eta bustiac, gaituzte chahutzen
Holakoric nehoric ez dut desiratzen

- 11 Umea orhoit Amaz et' Ama Umeaz
Orhoit Burhaso onac oi zuen semeaz
Orhoit haurride onac oi zuen anaiaz
Nic ez dut gutiago, phentsatzen etcheaz
- 12 Badakigu guziec, hil behar dugula
Hortaco Yainco Yaunac egin gautuela (sic)
Hemen ichurtzen badut, nic nere odola
Etchea bichtan gabe, oi dolu nukela
- 13 Nere anaya hor dut ni bezala gerlan
Hura bederen banu noizpait enekilan
Ikus ahal baneza gaichoa sekulan
Zer plazerra ginuken, elgarri besarkan
- 14 Banintuen ba ere herrian lagunac
Gazte-ta adineco, adichquide onac
Orai dudaric gabe, suan gehienac
Goraintzi bat hemendic, zuer bihotz-dunac
- 15 Elizan ttipi danic guc ikasi gauça
Mende lazgarri huntan dezagun probetcha
Guziac fidel egon Yainco Yaunarentzat
Harec emanen derauku, Cerua saritzat
- 16 Sortzez Iholdiarra, beraz Eskualduna
Ezagutzen dut ongi, herrico-bazterra
Ez ekharriric ere urhe-ta zilharra
Etchera banindadi, oi, ene fortuna!

Beñat Pocholu.

VIII. Murde Dageri (sic) "Ahazpandarretaric"

Airea. *Etcheboun* (sic) *eta Otchalde*.

- 1 Goraintzi Murde Daguerre Hazpandarretaric
Milesker hainitz ere, denen bihotzetic
Zurez borondatea hola ikhususiric
Nola orhoitzen ziren gutaz Habana-tic
Zuretzat Amodioz gaudezu betheric
- 2 Dudaric egin gabe, gauça ageria
Bihotz bat baduzula pareric gabea
Kontsideratzen giçon guerlaria
Phentsatuz badutela usu egarria
Hortic igorritz zombeit trangoren (sic) saria
- 3 Zuc igorri diruaz ontsa yan edanic
Gerlariet badute ederric eginic
Badakigu guziec, frangotan entzunic
Zure esker azkarric gerlan arizanic
Ezarri dituztela, etsaiac etzanic
- 4 Gerlan ari ez diren, soldadoac ere
Zu zarela medio, ber gisalat daude
Solasetan ardura erraiten daukute
Zuc igorri dirua, izan ez balute
Usu baluzketela ainhitz nahi gabe
- 5 Murde Daguerre huna, zuc igorri diruac
Hola eguiten ditu bere efetuac
Kontsolaraziz ongi gaizo soldadoac
Gogotic egiteco, etsaier guduac
Bai eta sutic campo diren zerbitzuac
- 6 Erran diozu Yauna, hala den bezala

Gerla huntan Frantzia laguntzen duzula
 Guc aldiz Hazpandarrec, segur zu zarela
 Pobreroi karitate egiten modela
 Holaco bihotz-hunac, arraro diela (sic)

- 7 Bi urthe iraganic, hirugarrenera
 Gerla hasia dela badoha heltzera
 Aintzina segituric, bakotchac sail bera
 Segur emanen dugu etsaia lurrera
 Bake hon bat yin dadin, laster gutartera
- 8 Bake hon gozo hura zaukularic heldu
 Denec nahico dugu, goraki galdata
 Familiarequin, hunat uzteco zu
 Urrundanic egina duzula zerbitzu
 Guziec lekhucotzat, frogac baditugu
- 9 Bici gireno bethi gira orhoituco
 Zer amodio duzun herritarrendaco
 Habanatic yitea, gustu duzuneco
 Zahar gazteac gira prestic paratuco
 Behar bezela zure, errezebitzeco.

Chetre - Hazpandarra.

IX. Gerlaren ondorio.

- 1 Gerlatic yin esku lan, pullit, begikoac
 Alegeratzen ditu hits dauden gogoac
 Ikus bagintza, yauziz, gure putikoac
 Erhaztun bat erhitic, chut buru kaskoac
- 2 Gogoraturaz lehengo, zerbait gerthakari
 Bihotza hausten zaio, lagun maite hari

X. Gerlaren ondarra.

Airean: *Lurraren pean sar nindaiteke.*

- 1 Kopla batzuez ahantz-arazi, nahi ditut bihotz-minac
Chede hon hortan lagun nezala, bai Ceruco Yainco onac
Omore hona kanta dezagun, alegar gaiten denac
Ezen gan dire behin bethikotz, oren beltz luze ilhunac
Eta ethorri orai denentzat, bozkariozko egunac.
- 2 Pariseraino ya hurbildua, urguilu hantuz bethea
Iduri zuen garhait zuela, gure Frantzia maitea
Bere burua enganatu du, ez zen ez haren ustea
Aitzinat bezen laster gibelat, egin behar izaitea
Hire Ametsa hambat ederra, non duc Aleman tristea
- 3 Zafraldi bat izana gatic, oraino hainitz azkar zen
Berrogoi urthez bildu indarra, ez da errechki suntsitzen
Lur pean zilo batzu eginic, hala zakien nausitzen
Lau urthe haundi egon da gure, lur ederraren zikintzen
Debruac lanac eman dauzkigu, zilotaric atheratzen
- 4 Denen artean bat handiena, dut bakarric aiphatuco
Verdun-go gudu izigarriez, nor ez da nor orhoituco
Gure soldado ederrec zenbat, odol duten ichurico
Alemanari oihu eginez, hemen ez haiz pasatuco
Alferretan han bere indarrac, galdu ditu sekulaco
- 5 Entseu frango egin du gero, gu eman nahiz menean
Haren gerlaco tresna tzarrekin, izatu gare lanean
Erresuma hon batzuec lagun, oro batasun onean
Indar haundiac amor eman du, zuzenaren aintzinean
Zembat zakarra bahintzen ere, erori haiz azkenean
- 6 Hoberenetic sekulan gerlac, ezdu yeus onic agertu

Bainan holaco izigarriric, ez ginuen guc amestu
 Aleman tzarra hire izena, bethierekotz duc belztu
 Basakeriaz mundu guzia, nahi huen ikharatu
 Eguna orai hemen duc, denac beharco dituc pagatu

7 Hiriac erre elizac aurdik, hil emazte eta haurrac
 Zer sarraskiak zer bihotz-minac, doluac eta nigarrac
 Familietan zer bihotz-minac, gorritu arte bazterrac
 Bizi direnac errekan eman, zer ziren yasan beharrac
 Guillaum'urdea horra zer diren, hic egin obra ederrac

8 Zembat soldado hil-arazi duc, adinic ederrenean
 Urrikalmendu guti izan duc, hic bihotzaren barnean
 Gaztiguari egin dezokec, ihes lur hunen gainean
 Bainan eguna etorriko duc, lur hau uzten dukanean
 Guziez kontu hic emaiteco, Yainkoaren aintzinean

9 Etsaiac hartu izan baginitu, bere aztapar tzarretan
 Haren esklabo beharco ginen, ibili dena herrestan
 Zuec, soldado, biçia eman, duzuenac lorietan
 Chuti zaitetzte gauça eder hau, ikusteco egun huntan
 Zuen odola ez duc izatu, ichuria alferretan

10 Lagun maiteac, egin duzue, etsaiaren garhaitzea
 Yauna, agian, hau izanen da, azken odol ichurtzea
 Eginbidea orai denentzat, lanari azkar lotzea
 Gocho diteke bai guzientzat, herri huntan bizitzea
 Kanta dezagun errepikatuz, goraki: Biba Frantzial!

XI. Desertor batec emanac Presondegian

1 Cardinalec umiac bazkatzen ahora
 Caiolaco choria heldu zaut gogora
 Sala eder batean bainago ni gora

Sudurra ezin pasa chilotic campora

- 2 Etchetic phartitzean hiru lagunekin
Yaun chapel luce batzu nituen enekin
Amarratu ninduten burdin kadenequin
Seguitzen ahal zira tranquilqui gurekin
- 3 Tribunalean naute ongui akusatu
Gerla dembora hura nun nuen pasatu
Zerendaco ez nuen etsaia kasatu
Bertzec bortha zerratuz, behar naiz usatu
- 4 Etche haundia dugu azkarki egina
Leihoac ttipi, eta doblezka berina
Azpia harri lauzaz, hala-hala gaina
Arte huntan dagonac, ez du hainitz maina
- 5 Egun eskaler, pausu, azpitic gainera
Lekhu arinean da, bai gure gambera
Plaçer da iraitia, lastozko ohera
Estomaca denean, cargatzen sobera
- 6 Estomaca ilhunic, aharrosi luze
Hemen, gisa huntara, tratatzen gaituzte
Lege berri hobe bat, ez, baginu uste
Horrela biçitzeac, lanac bailituzke
- 7 Batean chutic eta bertzean etzanic
Bethi neketan gaude, egin gabe lanic
Lana izaiten dugu, saryantac emanic
Bainan ez da eguiten, bortchaz gauça honic
- 8 Gaztetasunac badu, etsai suerte hainitz
Ezagutzen tuanez, declaratzen bainiz

Izpiritua gerlan libro izan nahiz
Bortchaz penitentzia eguiten ari niz

- 9 Primaderan dira choriac cantari
Bainan bertze batzuec, sasoin contra ari
Batere ez naiz lotsa, aurthen neguari
Atherbean segur dut sop' eta haragi
- 10 Dembora luze doha, condatur orenac
Contsolamendu bat du, malurosa denac
Lagunen izaitea, ahanzteco penac
Hemen guertatzen gira, sujet hoberenac
- 11 Huna hameka pertsu, presondeico lana
Numbait erori behar, ihes dabilana
Luzatu nuen bainan huna hatzema
Eta ez naiz baxharra, trompatzen naizena
- 28 - 6 - 24 (*)

(*) La date en fin de texte est celle du recueil manuscrit de Paul Jaunarena écrit vraisemblablement durant son séjour en Argentine.

XII. Gerla eta Gerlari

Eskualdunen bihotza.

(1939)

- 1 Mila bederatzi ehun eta hoita hemeretzian,
Azaruaren zazpia zen astehart atsian,
Bersu zonbeiten ezartia, oi alegrantzian,
Deliberatu dugu Eskualdunen artian,
- 2 Eskualduna gertha dadin edozoin lekhan
Bethi alegrantzia da heien bihotzetan,
Ez izanik ere askar (sic) frantses lengualetan,

Yar arno husten dugu ostatuetan

- 3 Alegrantzia izanik ere arrai gutartian
Plazer handiagorik badaite mundian
Penak gorda ditzagun, ahal dugunian
Alegera dadin yendia Eskual-Herrian.
- 4 Eskualdunak klarki mintzo dira Alzazetik
Izanik ere urhun (sic) beren etchetarik
Nahiz lanyera baden gu giren lekian
Etsaiak baditugu lurrian airian
- 5 Aipha desagun (sic) gure erechimendia
Cen (sic) dix sept Tolosakua orok ezagutia
Gurekilan ditugun tresna lazgarriak
Suntsituren dituste, otheta herriak.
- 6 Barda gordiak ginen chituak bezala
Avionez estalia sen zeru zola
Suertia alde badugu, barda bezala
Bochak jeutsiren ditu zitzerra bezala
- 7 Kapitain bat badugu, zibilan apeza
Harek emaiten dauku igandetan meza
Jainkuak gure artean luzaz utz baleza
Gerlaren bururatzeko es giduzke lotza (sic)
- 8 Olako (sic) aitzindariak izanez geroztik
Bortchatia da armada, egoitia sutik (sic)
Eskualdunak ya ez du lanjerain beldurrik
Erlisione saindua argituz geroztik
- 9 Noiz nahi gure artian lanjerrak badire
Guk phasatu orenez estonatuak gire

Gure zaldiekilan jeitu ikusiak gire
Alimale gogorak, gur' eskuetan dire

- 10 Phasatu tugu gauak, ba eta egunak
Eskualde ederrak ba eta oihanak
Bai euri eta lohi, oren lasgarrienak
Halere ez gira lotsatu Eskualdunak
- 11 Kantu ok egin ditugu, oi alegrantzian
Jutsi eta Lakarra ditut nere kilan
Landibartar oriek ere, badakite koblan
Ofizioa ez aise uzten, izanik ere gerlan
- 12 Hiruak bagoatzi ongui elgarrekin
Etchekeo ohidurak atchikiz gurekin
Othoitz egiten dugu, bihotzain erditik
Graziak ardiesteko zero gorenetik
Fin.

XIII. Hitleren Cantuak (*)

- 1 Bertsu batzu baditiat Hitler hiretako.
Ahalgerik gabe segur guzien kantazeko (sic)
Zer ideietan hintzen munduaren dako.
Ahal izan bahu guzien nagusi yartzeko.
- 2 Lehenik bazterrak nahasi hintuen Espainian
Gero berritz tropak sartu Otrichian.
Handik lekorat aitzina Checozlovakian.
Azkenekoz martirak eginez horra Polonian.
- 3 ...deran hintuen ere Danemark eta Hongria
Holanda Belgika bai gure Frantzia
Hola milikatu izan bahuke Russia

Gogoan hala haukan izaitia auzia

- 4 Borchá legerat bilduak hire lagunzeko
Roumania, Boulgaria, Hongria eta bertze asko
Hik hilarazi presunak ez dituk ez berritz piztuko
Hola egin krimak nork othe daizkik barkatuko
- 5 Zer miseriak ez ditukan emaiten munduari.
Adineko ararteko bai eta haurreri.
Heriotzea aitzinean chahar ezin dueri.
Beren denborako ahultasuna goserik dagozin umeri.
- 6 Bersalde (sic) hor ditukanak hik hire aspiko
Presuner langile gaichoak ez othe dituk libratuko
Nik banu podorea hire eskumikatzeko
Ez bihuke denbora haundirik chutik egoiteko.
- 7 Menderen mendetan ehaiz izanen ahantzia.
Hizen bezalako kriminel nahasia.
Debalde izanen duk nik uste hite salbatzia.
Ifernu zolan duk hire lekua Hitler isusia. (sic)
- 8 Badakik bai segur galdua dukala bitoria
Satanek ereman duela hire ohoria.
Benito Mussolini hor dukalarik aldean yarria.
Bi mundu hondazale zer kriminel paria.

Fin

Jean-Pierre Erguy.

"Cambo. B.P."

(*) Quelques graphies ont été rectifiées dans ce texte.

XIV. Baigorriarak Irunen. (*)

- 1 Mila bederatzi ehun eta beroigta (sic) hiruan.
Iduriz mundua da beticotz guduan.
Etsai beltza sarthu da gure sor lekhu
Eta hargatic gira gu kanporat yoan.
- 2 Zombait pertsugno beraz gure buruari
Begira hemen gaude hamarak elgarri
Martchoaren hamarean utzi dugu Baigorry.
Arinara pasaturik muga izkin hori

(*) Semble incomplet. Même remarque qu'au texte précédent.

XV. Amodioa herraren erdian (*)

Airea: *Sor lekua utzi geroz etc.*

- 1 Ichtaño bat ichildurik, berriz hasi da gudua,
Ortzi karraskez bezala daldarikatzen zerua;
Iziturik sartzen jendea beren etche zokoetan,
Etsairen kolpe tzarretaz beiratzeko esperantzan.
- 2 Obuz uhar lazgarria zapartatzen erortzean,
Lurra zalu iraulia beren bolido gaitzean,
Porroskatuz etche paretak airatzen peña muthurrak
Peningarri zen ikustea gauzak hola erraustuak.
- 3 Chahar batzu karriketan badoatzi erdi mainku,
Leihorrerat ihes egin ezin dute aski zalu;
Han hemenka zombait emazte haur hil baten aintzinean
Belhauniko dautzi (sic) nigarrez bala chichtuen erdian.
- 4 Arrailkatu etche huntan nor ote da gorderikan;
Bihotzminik handiena ikus eta niri eman;

Ama chahar, andre gazte bat haur ttipia besoetan,
Chakur churi bat kokoriko han zagozin beldurrean.

- 5 Emazteak polikiño perekatzen haur maitea,
Ontasunik handiena harentzat bere umea,
Goiti beha ama chaharrak arrosorioa erraiten,
Chakurñoa icil ichila horieri so egoiten.
- 6 Zirimolan bala batek ama chaharra hatcheman,
Kopetatik odol matela behera joan;
"Jesus Jauna, barkha nezazu" erranez hila erori,
Eskuetan arrosorioak ditu halere atchiki.
- 7 Haur ttipia pausaturik, ama hari laster lotu,
Hatsik gabe ikuseta luzaz gero besarkatu;
"Adio beraz, adio amatchi, zerurat chuchen zoazi.
Ba kharrikan haurño batekin gudu gorrian utziz ni".
- 8 Bainan horra, ama ere, bala galduz hunkitua,
Ezagutza galdurikan lurrari han itzatua;
Orai dire elgarri buruz, beren begiak hetsirik
Odol putzu baten erdian bi emazteak etzanik.
- 9 Chakurraikin haur ttipia jostetatu ordu arte,
Bi eskuak zabaldurik ama goitan dela uste,
"Bainan ama, zendako zira luze luzean etzanik?
Samurtia balin bazare, ez eman niri obenik."
- 10 Haur maiteak du poliki bere ama kilikatzen,
Ustez eta hunek dakon, lokartuana egiten,
Irriño bat amaren ganik nahi luke bada izan,
Bainan bere esku ahulek perekatzen debaldetan.
- 11 Gerochago gosetua, galdegiten du ttittia.

Gaicho haren atzartzeko garrasiaz hasten haurra.
 "Atzar othoi, ama maitea, emazu niri esnea,
 Ez dezaket nik gehiago iraunaz nere gosea."

- 12 Errabian lotu, eta, tiratzen haren biloak.
 Herrestatuz odolean, emokatzen soinekoak,
 Pausaturik bere burua amaren bulhar gainean,
 Emekiño lohak hartzen, esnearen esperantzan.
- 13 Beharriak aphalduak, chakur tcharra aintzinatu,
 Horen matel borobilak bere mihiz milikatu;
 Bere beren haren aldean, egonen da kokoriko,
 Ikusteko hunen begiak noiz direnez idekiko.
- 14 Azkenekotz obuza bat etche gainerat erori,
 Urratzean pekotz goiti barne guzia ezarri,
 Gizon tzarren abreriak jende gaichoak suntsitu,
 Ez berechi nahi zutenak zilo berean ehorztu.

Ramuntchito.

(*) Le tableau dramatisé de ces quatorze quatrains à rime suivie (et non monorimes comme les précédents) rappelle le célèbre "Guernica" de Picasso et semble né du même épisode de la guerre d'Espagne, ce que souligne aussi le prénom à diminutif espagnol de la signature. Elle est complétée par la mention d'une autre écriture: "Ramuntchito. Espagnol, Espainia", et quelques mots qui s'achèvent ainsi: "Madame Marie Mirasou Jaunarena. Maison Gastenania. Ossés BP".

Table des matières.

1. Orotakoak -----	p. 2
II.. Gerla kantuak -----	p. 42